Historische Kring Bemmel

Kringblad

Jaargang 14, nr 1.
Januari 2004

1754-122
-BS-1-

Historische Kring Bemmel

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 14 no 1.
DATA DRUK Gendt
ISSN 1384-9271

Inhoudsopgave:

Woord van de voorzitter 1
De Levensweg 2
De viering van de geboorte van de troonopvolgster 6
Aanwinsten 11
In Bemmel staat een huis – De Plak 60 12
Lezing over de tabaksteelt en haar geschiedenis 19
De geschiedenis van de tabak 20
De verjaardagsactie 36
De posterijen in Ressen 38
Een krantenknipsel (38) 40
Uut de ouwe deus (37) – Joop Puntman op 'Brugdijk' 41
Co Albers, schilderen uit liefhebberij 42
Kalenderkopers: het jaar 2004 is echt een schrikkeljaar! 46
Straatnamen in Bemmel – Dr. Bouwdijk Bastiaansestraat 47
Oud archiefmateriaal (20) 48
Karel van Setten, een trotse burgerwachter 50
't Is historisch (13) – Hangjongeren 54
Contributie 2004 55
Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (11) 56
Excursie naar stoeterij 'Buitenzorg' 66
Internetwetenswaardigheden 69
Boeken 69
Agenda 71
Advertenties slagerijen 1929 72
Colofon

Dit is de achtendertigste uitgave van het Kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer begin mei 2004 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum voor het inleveren van kopij willen wij graag 1 april 2004 aanhouden.

Woord van de voorzitter

Vorig jaar om deze tijd sprak ik in mijn voorwoord de hoop uit dat de balans over 2003 positief zou uitvallen. Ik kan u melden dat dit gelukkig is gebeurd. Het belangrijkste wapenfeit is dat we eigen huisvesting hebben gekregen en dat het afgelopen jaar hard is gewerkt aan de inrichting ervan. Over de opening in januari aanstaande wordt u per brief nader geïnformeerd.

De groei van het ledental heeft zich dit jaar, zij het wat voorzichtig, voortgezet. We noteren per 1 januari 2004 naar verwachting ruim 420 leden. We organiseerden drie thema-avonden: 'Nooyt gehoorde hooge waeteren', 'Verrassende ontdekkingen tijdens nieuw onderzoek van de Romeinse tempels onder de hervormde kerk in Elst' en 'De tabaksteelt en haar geschiedenis'. Het waren stuk voor stuk weer interessante en redelijk tot goed bezochte avonden. De belangstelling voor de jaarlijkse excursie, ditmaal naar 'Stoeterij Buitenzorg' was overweldigend te noemen; ruim 80 leden hebben hieraan deelgenomen. De Kringprijs 2003 kenden we toe aan de families W. en J. Nas voor de voorbeeldige wijze waarop zij 'Stoeterij Buitenzorg' exploiteren en in stand weten te houden. Verder organiseerden we voor de twaalfde keer onze kalenderactie. We verkochten en distribueerden omstreeks 720 jaarkalenders 2004.

Het jaar 2004 wordt een jaar van verandering. Het hebben van een eigen onderkomen legt een extra druk op de schouders van het bestuur en de meewerkende leden er omheen daar waar het gaat om openstelling en exploitatie. We hebben er enorm veel zin in en hopen op uw steun en medewerking daar waar nodig.

Voor mij persoonlijk heeft er recentelijk al een verandering plaatsgevonden die het komend jaar extra energie en inzet vraagt. Na ruim zes jaar bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te hebben gewerkt, ben ik gevraagd om vanaf 1 oktober jl. leiding te geven aan ADC Heritage (www.adcheritage.nl), een nieuw adviesbureau voor erfgoedplanning, dat onderdeel uitmaakt van de NV Archeologisch Diensten Centrum te Bunschoten. *ADC Heritage maakt het verleden zichtbaar; ter lering, ontspanning en inspiratie.* Ook de kring blijft ijveren om de historie van Bemmel levend te houden en daar waar mogelijk beleefbaar te maken.

Rest mij u tot slot, mede namens het bestuur, fijne feestdagen en een voorspoedig 2004 te wensen. Wij hopen dat dit eerste Kringblad van het nieuwe jaar u weer veel leesplezier geeft.

Marc Kocken

De Levensweg

Dinsdagmiddag 23 september 2003 fietste ik zo rond twee uur van 'De Kinkel' naar huis, na een ochtend aan het werk te zijn geweest voor de Historische Kring Bemmel. Dichtbij mijn huis, op de parkeerplaats van 'Zorgcentrum De Gouden Appel', was een grote kraan van Wido bezig met hijswerk. Ik herinnerde mij opeens dat op die dag het kunstwerk uit het oude bejaardenhuis verplaatst zou worden. Dichterbij gekomen zag ik dat er nog twee stukken op een vrachtwagen met laadkraan stonden. Ik ging mijn fototoestel halen om een en ander vast te leggen.

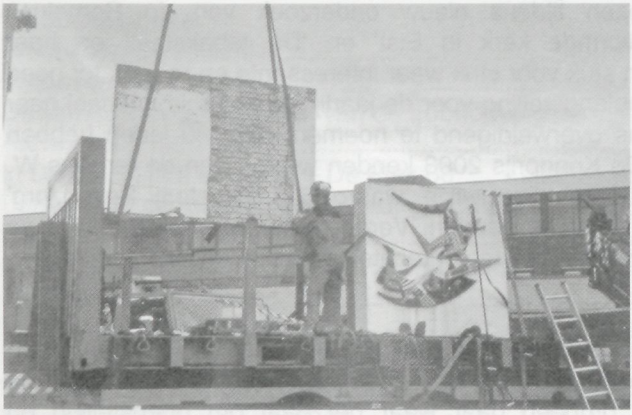

Aan de achterzijde van de gezaagde reliëfdelen is nog een tegelwandje te herkennen.

Na de eerste foto´s kwam er een donkere wolk opzetten die zich ontlaadde in een fikse regenbui. Snel naar binnen om droog te blijven en een nieuw rolletje in mijn toestel te zetten.

Eenmaal weer buiten waren de mensen van Wido onverstoorbaar in de weer om ook het laatste stuk in de takels te hangen, over het gebouw heen te hijsen en op z´n plaats te brengen. Het zag er spectaculair uit en er was veel belangstelling voor deze actie.

Het laatste stuk had nog enig duw- en trekwerk nodig om precies in de ruimte te passen die in de muur was uitgespaard. De maker van het kunstwerk, de heer Joop Puntman uit Haalderen, was er ook bij aanwezig en hield nauwlettend het verloop van de actie in het oog.

Van de penningmeester van het bestuur van de Stichting 'St. Liduïna', kreeg Puntman in 1964 de opdracht om een reliëf te maken voor het in aanbouw zijnde bejaardenhuis. De kunstenaar maakte verschillende ontwerpen en na overleg en goedkeuring ging hij aan de slag. Het was een bewerkelijk proces van kleien, mallen maken, samenvoegen en weer doorzagen. Maanden heeft het gekost om tot het mooie resultaat te komen. Het geheel werd door middel van een glazuurprocédé van verschillende kleuren voorzien en op 1120 ºC gebakken bij 'Het Ambacht Haalderen'.

Op deze foto zien we het passen en meten om het laatste deel van het reliëf op de plaats te krijgen. Rechts op deze foto kijkt Joop Puntman toe.

Het kunstwerk verbeeldt het hele leven hier in deze streek. Aan de rechterkant begint het verhaal: twee vogels bij een nest met jongen symboliseren het ontstaan van het leven. Dit tafereel is omgeven door bloesem en tulpen: de lente van ons leven. Het tweede tafereel beeldt de jeugd uit. Een lezend meisje en een jongen met een bal, omgeven door symbolen van onze streek zoals het water van de Waal, een pony, een kerktoren. Deze afbeelding vloeit over in die van het huwelijk en de werkzaamheden die met de zorg voor het gezin gepaard gaan. Een kind ziet toe hoe moeder de was ophangt en vader aan het werk is.

Een speciaal beroep heeft Puntman niet willen uitbeelden, maar het tafereel is omgeven door symbolen van de industrie, de landbouw, de veeteelt en de fruitteelt. Aan het eind twee vogels die nog genieten van de laagstaande zon en krachten verzamelen voor hun grote reis…

Het werk werd geplaatst in de hal van het nieuwe bejaardenhuis en was daar ruim dertig jaar te bewonderen. Bij de verkoop van het complex in het begin van de jaren negentig, aan Woningstichting St. Joseph, werd de afspraak gemaakt dat het reliëf gespaard zou worden bij de sloop van het gebouw.

Het oude bejaardenhuis werd nog enkele jaren gebruikt door bewoners van ''s Koonings Jaght' uit Arnhem, die in verband met bouwactiviteiten een tijdelijk onderkomen nodig hadden. Intussen werden er plannen gemaakt om de verplaatsing van het reliëf te realiseren. De kosten daarvan werden begroot op € 30.000,-. Onder leiding van Harry van Wezel ontstond er een groep, die zich inspande om sponsors te vinden en de klus te klaren.

De rechterhelft van het reliëf, op de nieuwe plaats aangebracht en inmiddels voorzien van een koperen omlijsting. In dit deel van 'De Levensweg' staat de jeugd centraal.

Het bleek niet eenvoudig te zijn om het reliëf over te zetten. Bij het aanbrengen ervan in 1964 was het zo in de muur verankerd dat het niet zonder schade was te verwijderen. Uiteindelijk werd besloten om het hele reliëf uit de muur van het gebouw te zagen. Het werk van acht meter lang en een meter zeventig hoog werd in vier delen, in gewicht variërend van 2.500 tot 3.000 kg, gezaagd en verwijderd.

Bij de bouw van het nieuwe 'Liduina' was rekening gehouden met het grote kunstwerk door er een lange muur voor te reserveren waarop het werk te zijner tijd zou kunnen worden aangebracht. Door de veranderde omstandigheden kon deze muur geen dienst meer doen en moest er een andere plaats gevonden worden. In de binnentuin tussen de hal en het restaurant was net voldoende ruimte om het reliëf aan te brengen. In de buitenmuur werd een passende ruimte uitgespaard en daar werden de delen een voor een in aangebracht.

Ook het linkerdeel van 'De Levensweg' heeft een nieuwe plaats gekregen.

Intussen is het reliëf, waar nodig, door de kunstenaar bijgewerkt en schoongemaakt. De heer Puntman heeft veel waardering voor het initiatief van de groep die zich heeft ingezet voor de verplaatsing van 'De Levensweg' en hij is er zeer gelukkig mee dat het kunstwerk behouden kon blijven. Een schildersbedrijf legde de laatste hand aan de afwerking. De omlijsting moet er voor zorgen dat het regenwater geen vat krijgt op de wandversiering. Inmiddels is ook de tuin weer op orde gemaakt.

Op 27 november jl. werd er een feestelijk tintje gegeven aan de overdracht van het reliëf. Om 16.00 uur kwamen alle betrokkenen bijeen in de hal van het verzorgingshuis. De heer A. van 't Hullenaar, een van de initiatiefnemers, memoreerde nog eens hoe een en ander tot stand gekomen was. Hij dankte de sponsors, en alle anderen die een bijdrage leverden, voor hun medewerking.

De heer Joop Puntman onthulde tenslotte een plaquette naast het reliëf: het kunstwerk dat tot nu toe werd aangeduid met 'De Levensloop' werd daarbij omgedoopt in 'De Levensweg'. Hierna was het tijd om even na te praten, met een hapje en een drankje. In de, inmiddels schemerig geworden, binnentuin zorgde de nieuw aangebrachte verlichting bij het kunstwerk voor een sfeervolle blik op 'De Levensweg'.

Maria Janssen

De viering van de geboorte van de troonopvolgster

Wanneer dit Kringblad verschijnt, ligt zondag 7 december 2003 al weer enkele weken achter ons. Op die dag werd het eerste kind van prins Willem Alexander en prinses Maxima geboren: kroonprinses Amalia. Een dergelijke gebeurtenis doet zich niet al te vaak voor. Aanleiding genoeg om eens in de oude kranten te duiken en te kijken hoe destijds de geboorten van de kroonprinsessen Juliana en Beatrix in onze dorpen gevierd werden.

De geboorte van prinses Juliana
Het duurde tot 15 mei voordat de weekeditie van 'De Betuwe' aandacht besteedde aan de activiteiten die in onze dorpen plaatsvonden naar aanleiding van de geboorte van prinses Juliana op 30 april 1909. De editie van een week eerder stond uitsluitend stil bij de gebeurtenissen in Den Haag en de feestelijkheden in Elst. De berichtgeving is uiterst beknopt en het lijkt soms wel alsof de verslaggevers teleurgesteld zijn door de geringe respons. We lezen de volgende passages, veelal voorafgegaan door andere berichten:

Bemmel. *Vrijdagavond 30 april deed de harmonie U.D.I. een feestelijken rondgang door het dorp. De schoolkinderen hadden den gehelen dag vrijaf en losten door middel van ledige carbidbussen vreugdeschoten. Des avonds was het zeer druk in het dorp.*
Angeren. *De blijde dag der geboorte van onze Prinses is ook hier niet onopgemerkt voorbijgegaan. Vanwege de Fietsclub "Angeren Vooruit" werden een een en twintigtal vreugdeschoten gelost door een ijverig, met oranje gedecoreerd, lid terwijl de klok der Ned. Herv. Kerk geluid werd.*
Overigens hadden geen bijzonderheden plaats, en mag ons dorp blijde zijn, dat er toch één vereeniging is, die zulke dagen niet onopgemerkt voorbij doet gaan.
Doornenburg. *Door het aanhoudend geschut wat men Vrijdag hoorde verkeerde men hier al spoedig in de veronderstelling dat de blijde verwachting verwezenlijkt was. Weldra zag men de eene vlag na de andere te voorschijn komen, maar altijd nog bleef de officieele kennisgeving uit. Tegen tien uur echter kwam deze kennisgeving aan en nu ook kwam de vlag aan de kerktoren te voorschijn, eveneens op het fort. Onmiddellijk daarna verkondigden de kanonnen de blijde gebeurtenis, aan wier stemmen zich de kerkklokken paarden, die van elf tot twaalf uur geluid werden. De eigenlijke feestviering heeft later plaats.*

Hoewel het dus wel druk geweest is in Bemmel, is de berichtgeving hierover zeer mager. Overigens bestond er in 1909 kennelijk al een harmonie U.D.I.: opmerkelijk vanwege het enkele jaren geleden gevierde 75-jarig bestaan. Wat verder opvalt, is dat het nieuws toen nog tijd nodig had: zie *Doornenburg.* In onze tijd is iedere uithoek van het land direct op de hoogte.

De geboorte van prinses Beatrix

In 1938 bij de geboorte van prinses Beatrix is de berichtgeving over de activiteiten in Bemmel veel uitgebreider. Het lijkt ook wel alsof de oranjegezindheid en nationalisme in die periode van toenemende dreiging uit het oosten nog eens extra wordt aangewakkerd. Op zaterdag 29 januari 1938, twee dagen voor de heuglijke gebeurtenis, doet burgemeester Herckenrath daar tijdens de eerste raadsvergadering van het nieuwe jaar ook aan mee. Het verslag daarvan begint met:

De voorzitter opent de vergadering. Voor het eerst zijn wij, zegt spreker, in 1938 in vergadering bijeengekomen en wil hij voor tot de behandeling van de agenda wordt overgegaan een terugblik werpen en memoreert allereerst het huwelijk van Prins Bernhard en Prinses Juliana dat op 7 Januari 1937 op zoo luisterrijke wijze in Den Haag werd voltrokken en dat een vreugdegolf over ons geheele land deed oplaaien en de nationaliteitsgedachte, niettegenstaande de benarde tijden, wel zeer sterk naar den voorgrond trad. Een merkwaardige overeenkomst met nu is, dat Prins Bernhard en Prinses Juliana weder in het middelpunt onzer gedachten staan nu zij hun eerst-geboren Oranjetelg mogen verwachten. Moge God aan de toekomstige ouders den wensch vervullen, die wij aan ieder ander zouden willen toebedeelen.

Op vrijdag 4 februari 1938 bericht de weekeditie van 'De Betuwe' dat *'Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana op maandag 31 januari ten paleize Soestdijk het leven heeft geschonken aan een welgeschapen dochter. Het bericht is om 10 uur bekend gemaakt en enkele minuten later kon iedere Nederlander het weten, via de radio, klokgebeier of vreugdeschoten.'*

Van de festiviteiten in Bemmel, lezen we in dezelfde editie van 'De Betuwe' een zeer gedetailleerde beschrijving. We krijgen daardoor een uitstekend zicht op de instellingen en personen die bij een dergelijke gebeurtenis een rol van betekenis speelden.

BEMMEL.

Na wekenlang wachten ook hier l.l. Maandagmorgen plotseling de Oranjestemming! Men trachtte 't elkander nog te vertellen, maar 't was bijna steeds te laat. In een oogwenk reden de auto's met oranjestrikken of nationale vlaggen - ook de bussen waren om half elf al bevlagd - wagens hadden oranjestrikken, maar bovenal; de menschen! 't Verborgen gedragen Oranje kwam te voorschijn en uit menig hart steeg een stil dankgebed tot den Hoorder der gebeden. 's Middags reeds trompetgeschal namens de Rijvereeniging en een muzikale wandeling van U.D.S. Een enkele feestversiering werd aangebracht - zoals bij 't geb. v. Chr. Belangen - en werkelijk druk gevlagd. De stormachtige wind was wel niet bevorderlijk en menige vlag en vlaggestok moest proeven van sterkte afleggen, slaagde of ....

slaagde niet daarin. Bemmel was in feesttooi, maar 't feest zelf begon pas op de nationale feestdag, Dinsdag 1 Februari. In de Ned. Herv. Kerk werd om half negen een kerkdienst gehouden, druk bezocht. Het was een liturgische dienst waarvan de tekst op Oranjepapier gedrukt op de banken aanwezig was. Ds. Israël leidde de dienst en zijn diep Christelijke, uit het hart opwellende predikatie liet niet na diepe indruk te maken. Zorgvuldig werd de gedrukte orde van de feestdienst mee naar huis genomen en menigeen zou ook wel graag de toespraak van den predikant niet alleen in het hart, maar ook op druk hebben willen meenemen als een herinnering aan deze dienst.

Om tien uur na 't klokgelui een feestmorgen voor de schoolkinderen van alle scholen, georganiseerd op verzoek van "Koninginnedag" door 't onderwijzend personeel. De besturen der scholen waren vertegenwoordigd en ook "Koninginnedag". De heer A. Wierink, hoofd der R.K. Jongensschool, leidde deze morgen, liet eerst zingen en gaf daarna 't woord aan den heer G.Ch. Rietveld, hoofd der N.H. Gem. School, om de beteekenis van deze dag aan de kinderen duidelijk te maken. De meer dan 400 kinderen luisterden aandachtig als verteld wordt van de eeuwenoude Oranjeboom, waaraan weer nieuwe bloesem kwam, en als het in de zaal te veel licht is om platen te vertoonen, noodigt de heer Wierink dadelijk Prof. Rodi uit Wormerveer uit de kinderen met zijn goocheltoeren bezig te houden. De kinderen hebben groote schik en de morgen vliegt om.

De heer A. Wierink.

Mej. B. Janssen met een staf van helpsters zorgen voor een traktatie en na herhaald zingen trekken straks allen naar de Zusterschool, waar alle zusters druk waren geweest met 't klaarmaken der beschuiten met muisjes. Prachtig ziet het er uit! Twee beschuiten met boter besmeerd, op elkaar gelegd met muisjes er tusschen, en ingepakt in een prachtig nationaal servetje. De kinderen dankten dit alles aan de goede zorgen der zusters en de milde gevers en geefsters uit Bemmel.

's Middags een bijeenkomst, wederom in de versierde zaal van den heer Janssen. Tjok en tjokvol! De burgemeester, de Edelachtb. Heer A. Herckenrath, spreekt, daar de gevraagde spreker ziek was. Een woord uit het hart, zooals de burgemeester zelf verklaarde, enthousiast en de uitzonderlijke, voorname en groote beteekenis van 't Oranjehuis zoo duidelijk naar voren brengend, dat het doodstil is in de groote zaal. Een hartelijk, warm, dankbaar applaus moet den burgemeester wel heel duidelijk maken hoe zeer men waardeert, dat hij zelf heeft willen spreken. De Muziekver. "U.D.S." en de

beide Zangver. "Wilgrim" en "Zanglust" verleenden hare gewaardeerde medewerking en de voorzitter van "Koninginnedag", de heer G. Hermsen, die ook de middag opende, dankte ten slotte allen voor hun medewerking en aanwezigheid.

's Avonds was er dansgelegenheid, waar heel druk gebruik van werd gemaakt en waar een zeer opgewekte stemming heerschte. De verkoop van beschuit met muisjes ging uitstekend in de door de zorgen van Mej. C. Israël en Mej. B. Janssen met vele anderen versierde serre van den heer T. Derksen. De verkoopdames schenen het zoo leuk te vinden, dat als anderen kwamen om hen af te lossen, men wilde blijven doorgaan met 't verkoopen. De heer Kerkhofs die voor deze verkoopaangelegenheden zorgde ten bate van "Koninginnedag", zag zijn moeite ruimschoots beloond. Er waren tenslotte geen muisjes genoeg!

De heer G.Ch. Rietveld.

's Avonds ook een Oranjefeestavond namens "Koninginnedag" in 't Geb. v. Chr. Belangen. Door een klein misverstand waren er te veel kaarten verkocht en dreigde het gebouw veel en veel te klein te zijn. De heer Rietveld, de leider van deze avond, wist er haast geen raad meer mee. 't Voorste gedeelte was gereserveerd voor de medewerkers, ongeveer een 50-tal en de officieel genodigden; de vertegenwoordigers van kerkelijke en burgerlijke gemeenten, bestuursleden van "Koninginnedag" met hun dames, de dames die onder dezelfde leiding van de hierboven genoemde dames, meegeholpen hadden aan de eenvoudige en bijzonder smaakvolle versiering, maar de leiding kon niet anders dan de kinderen zoveel mogelijk in elkaar te doen schikken en op trapjes te laten zitten en in dit gereserveerde gedeelte vele van de laatkomers een plaatsje te geven. Dit was misschien even stoorend voor degenen die vroeg waren en liever een andere plaats hadden gehad maar "force majeure" was er de oorzaak van en de oorzaak kennend zal men het willen billijken. Tenslotte heeft iedereen die gewacht heeft een plaatsje gekregen! En de avond zelf, na het openingswoord van den heer Hermsen? Daar is moeilijk een goed verslag van te geven. Wat was 't hoofdnummer? De aanbieding van bloemen aan Mevr. Herckenrath, 't kinderspel rondom de geboorte op brillante wijze door het hoofd van de R.K. Meisjesschool vervaardigd en aldaar ingestudeerd?

De zang van Mevr. Rietveld, de nummers der andere kinderen, de blokfluit, de zwaarddans, de platen van geboorte, jeugd, verloving en laatste dagen der

geliefde prinses, met gesproken tekst door den heer Rietveld, door Mej. Israël op het doek gebracht? Laten we 't niet trachten uit te maken, 't is een gezellige, in echte Oranjestemming omgevlogen avond geworden, waar nog vaak aan teruggedacht zal worden. De heer Rietveld dankte om even tien uur allen die hadden meegewerkt en alle aanwezigen, waaronder we opmerkten de Edelachtb. Heer Burgemeester met echtgenoote, Pastoor Grimmelt, Ds. Israël, Kap. Schweigmann, Pater Brenninckmeijer, de heer en mevr. Hermsen, de heer M. Jansen, gem. Secret., notaris van Bunge en vele anderen.
Bemmel, jong en oud, arm en rijk, heeft gezamenlijk een mooi oranjefeest gehad. De plannen, op de vergaderingen beraamd en door vele ingezetenen mogelijk gemaakt en door anderen uitgevoerd, zijn uitstekend verlopen.

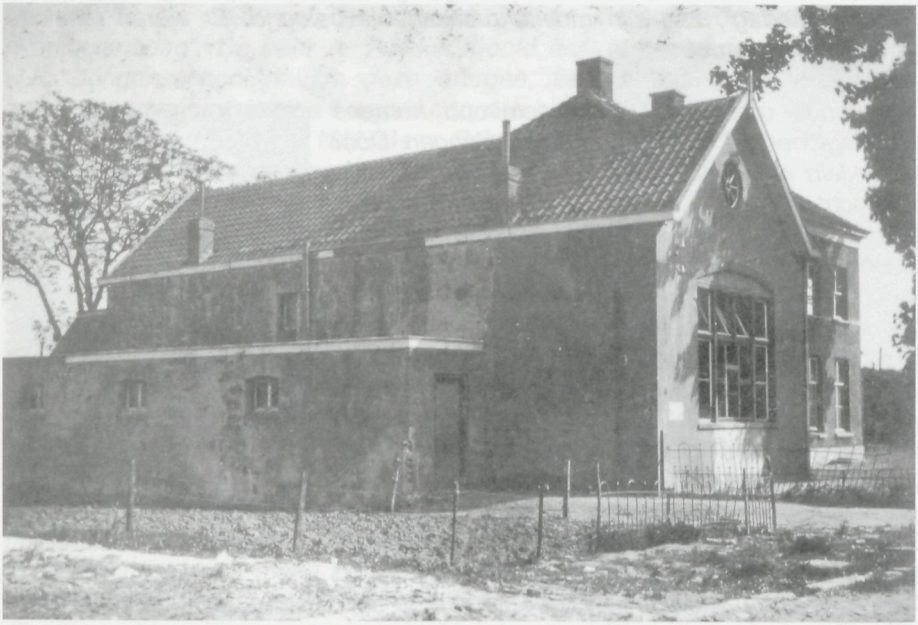

Op deze foto uit het begin van de dertiger jaren zien we de school die in 1938, na een verbouwing, als het Gebouw voor Christelijke Belangen onderdak bood aan de vele feestvierende Bemmelnaren.

Tot hier het integrale verslag van de festiviteiten in 1938. Zoals uit de tekst valt af te leiden, werd het feest gehouden op de dag na de geboorte van de prinses. Deze dag was tot Nationale Feestdag uitgeroepen. Opmerkelijk is verder dat de feestelijkheden als vanzelfsprekend gezamenlijk gevierd werden door protestanten en katholieken. Het kennelijk lang van tevoren voorbereide feest verliep, afgezien van de teveel verkochte kaartjes, zonder wanklank. Opvallend dat de verslaggever de harmonie twee keer met "U.D.S." aanduidt, in plaats van met "U.D.I.".

Het feestvertoon in Bemmel bij de geboorte van onze huidige vorstin was van een hoge mate van onschuld. Uit andere plaatsen wel gemelde vreugdevuren en donderbussen komen we in het Bemmelse verslag niet tegen. De berichtgeving was op dat punt echter niet volledig.

Vrijwel direct nadat het bericht van de geboorte via de radio was gemeld, werd in Ressen een oude melkbus op straat gezet. De al weken tevoren bij de smid in Bemmel gekochte carbid kon nu eindelijk gebruikt worden. De plaatselijke jeugd, onder leiding van Jan Pauwelsen, greep zo met grote gretigheid de geboorte van de kroonprinses aan om een traditie voort te zetten. Van hun vaders hadden ze vaak gehoord hoe hard het in het dorp geknald had bij de geboorte van prinses Juliana. En nu waren zij aan de beurt. Om de deksel van de melkbus werd een juten lap gedaan voor de afsluiting. Vervolgens sloegen ze met een moker de deksel vast in de bus. Daarna ging de melkbus op een soort onderstel, waardoor deze enigszins scheef kwam te staan, en werd een brandende lap aan een steel bij het gaatje aan de onderkant gehouden. Telkens als het gas met een enorme knal tot ontploffing kwam, vloog de deksel onder luid gejuich de lucht in. Soms zó hoog dat deze over de bomen heen in de tuin van de pastorie terechtkwam. Om vervolgens weer snel opgehaald te worden voor de volgende knal. Het maakte flinke indruk op de toen 15-jarige Hennie Derksen die er ook bij was, zoals vele andere Ressenaren.

Het 'donderde' hier dus wel degelijk bij de geboorte van prinses Beatrix. Maar meldingen van baldadigheid of vernielingen waren er niet. De stormachtige wind, die in diverse verslagen terugkomt, was eigenlijk de enige oorzaak van schade. Anno 2003 was er van festiviteiten rond de geboorte van de kroonprinses in Bemmel en omgeving nauwelijks iets te merken. Geen harmonie, geen donderbussen en geen bomvolle feestzaal. Zelfs te weinig wind om een enkele uitgestoken vlag echt te laten wapperen.

Gerard Sommers

Bronnen:
Bij dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van diverse edities van weekblad "De Betuwe" op microfiche bij het Gelders Documentatiecentrum Bibliotheek Arnhem.
De foto's van de heren A. Wierink (via de heer H.M. Wierink) en G.Ch. Rietveld (via de heer J. Verburg) zijn beide van begin jaren '50.

Aanwinsten

Elders in dit blad komt de medaille van de Burgerwacht uit 1923 reeds ter sprake. Verder kregen we in de afgelopen periode een pak A3-papier, diverse hangmappen, blad 1 tot en met 5 van de speciale herdenkingsnummers van 'De Betuwe' uitgegeven bij 10 jaar bevrijding en een reeks van 10 jaarboeken Centraal Bureau voor Genealogie. Waarvoor dank.

Het bestuur

In Bemmel staat een huis

De Plak 60

Het pand waarover dit verhaal gaat, is gebouwd in 1893. Maar al voor die tijd heeft er op dezelfde plek een boerenhoeve gestaan. In de kadastrale gegevens uit 1832 vinden we als eigenaar van het betreffende perceel de weduwe van Hendrik van Krugten.

Een foto van de hofstede van begin 1900. Duidelijk is te zien, dat het raam van de opkamer hoger was aangebracht.

De verschillende bewoners

Uit een notariële acte van 9 december 1864 blijkt dat de hofstede, samen met een andere hoeve en verschillende percelen bouw- en weiland, eigendom was van burgemeester Bernardus Adrianus van der Monde. Zijn echtgenote, Geertruida Theodora Cecilia van Krugten, had deze bezittingen in 1844 geërfd van haar ouders Hendrik van Krugten en Maria Louisa Boeracker. Nadat burgemeester Van der Monde was overleden, verkocht zijn weduwe beide hofsteden met bijbehorende grond aan de heer George Nathans Dentz, *...ridder der Wasa orde van Zweden en grondeigenaar, doch verder zonder beroep of maatschappelijke betrekking, wonende te Bemmel....*

De heer Dentz overleed op 22 december 1865. Het huis met bijbehorende grond werd met meerdere eigendommen in 1866 geveild door Anna Maria van

Schaick, zijn weduwe, die tevens optrad -samen met anderen- als voogdes over hun nog minderjarige zoon Theodor George Dentz.

Jacobus (Kobus) Nas, tabaksplanter van beroep, kocht de hofstede met bijbehorende bouw- en weilanden op deze veiling. Dat eerste huis zou zijn afgebrand en het werd in 1893 herbouwd. De eerste steen van deze nieuwbouw werd gelegd door Johannes Jacobus Richardus (Jan) Nas, de jongste zoon van Kobus Nas. Jan Nas was 25 jaar oud toen hij deze steen inmetselde. Het is een eenvoudige steen waarop alleen zijn initialen J.J.R.N. staan aangegeven met het jaartal van 1893.

Op 12 mei 1900 overleed de echtgenote van Kobus Nas, Johanna Degen. Zij had geen testament opgemaakt, dus moest de boedel worden verdeeld. Daartoe werd op een zitting, die gehouden werd op 30 juli 1901, besloten de panden te verkopen. Behalve notaris Johannes Stolk waren aanwezig Kobus Nas en zijn drie zonen Bernardus Johannes Nas, van beroep kastelein en wonende te Wijchen, Paulus Stephanus Nas, timmerman en kastelein in Bemmel en Johannes Josephus Richardus (Jan) Nas, kastelein te Bemmel. De hofstede, waarover dit artikel gaat wordt door notaris Stolk als volgt omschreven:
Eene Hofstede op de Plak, bestaande uit woonhuis met tabaks- en teelland en boomgaard op den perceelsgewijzen kadastralen legger van Bemmel, voorkomende in Sectie F onder nommers 44, teelland, groot zes en twintig aren, twintig centiaren, 45, huis hut en erf, groot elf aren, dertig centiaren, 46 tabaksland, groot twee en vijftig aren, vijftig centiaren, 865, boomgaard, groot drie en tachtig aren, zeventig centiaren en 866, idem, groot zesenzeventig aren, dertig centiaren, alzoo geheel groot twee Hectaren vijftig aren.

Het geheel werd ingezet voor *f* 6700,- en moest in klinkende munt betaald worden. Volgens artikel negen van de acte van verdeling: *De betaling der kooppenningen zal niettegenstaande alle stoornis moeten geschieden in gangbare Nederlandsche gouden of zilveren muntspeciën van geen minder bedrag dan enkele gulden op den vijftienden Februari eerstkomende, des voormiddags tien uren....* Dat moet een heel zware zak met geld geweest zijn...!

De zonen Bernardus Johannes Nas en Paulus Stephanus Nas verklaarden zich accoord met de uitkering van hun erfdeel in contanten. Johannes Josephus Richardus Nas kocht de herberg annex stalhouderij tegenover de katholieke kerk en verrekende dit met zijn erfdeel.

De heer Leonardus Turlings werd de nieuwe bezitter van de hofstede en ging daar samen met zijn vrouw Anna Janssen wonen. Lang hebben ze er niet mogen wonen, want beiden overleden in 1909.

De erfgenamen van Turlings boden de hofstede te koop aan. Dat waren zijn meerderjarige kinderen Johannes en Margaretha Elisabeth en de minderjarige Theodorus Leonardus en Elisabeth. Als voogd over de minderjarige kinderen trad de oudste broer Johannes Turlings uit Ooij op. Koper was mevrouw Philomena Janssen, de zus van Anna Janssen, weduwe van Johannes Roelofs, die in Haalderen woonde tegenover Toon van Kos (Derksen) aan de kleine kolk. Zij kocht de hofstede voor ƒ 8200,-. Zoveel geld had de weduwe niet, zodat bepaald werd dat ze duizend gulden schuldig zou blijven, waarvoor 4½% rente per jaar werd betaald aan de verkopers. Mevrouw Philomena Janssen moest precies laten beschrijven en taxeren wat allemaal tot de roerende goederen behoorde.

Als iemand overleed zonder dat er een testament was opgemaakt en er waren minderjarige kinderen, dan moest wettelijk de nalatenschap worden bepaald via een boedelbeschrijving. We lezen in de acte, die door notaris Hekking te Nijmegen was opgesteld: *... als nu tot beschrijving overgaan verklaarden comparanten dat thans aanwezig is bevonden en geschat roerende lichamelijke zaken aanwezig in het door den erflater bewoonde huis te Bemmel als volgt:*
Stoelen en tafels, bedden en beddegoed samen vijftig gulden
Spiegels en schilderijen, glas en aardewerk, potten en pannen, samen veertig gulden
Drie kasten samen zestig gulden
Linnen en kleederen, na stuksgewijze waardering geschat op honderd gulden
Gouden oorbellen, zonder bekend merk of keur, twintig gulden
Provisie en brandstoffen honderdvijftig gulden
Varkens, tweehonderd vijf en zeventig gulden
Ladders en fruitmanden, vijftig gulden
Melkgereedschappen, twintig gulden
Kar en paard, twee honderd vijf en zeventig gulden
Fruit, twee honderd veertig gulden
Hooi en Stroo, vijftig gulden
Graan, negentig gulden
Mest, negentig gulden
Voorraad tabak, tweehonderd vijfentwintig gulden
Zes stuks runderen, vierhonderd vijftig gulden
Samen twee duizend twee honderd en vijf gulden

Op 14 november 1917 verschenen Philomena Roelofs-Janssen en haar zoon Jacobus Johannes (Koos) Roelofs voor notaris P.W.P. van Bunge, omdat Philomena de hofstee aan haar zoon wilde verkopen. Intussen was de prijs behoorlijk opgelopen, want Koos kon het geheel kopen voor de lieve som van ƒ 14000,-. De nieuwe eigenaar mocht er pas in mei 1918 intrekken.

De familie Roelofs in 1932. Van links naar rechts: Moeder Anna Catharina Baltesen, Jo (achter), Willemien (voor), staande Toon Stuart, zittend op tafel Herman, achter de tafel Lena, Ger staande naast vader Koos Roelofs.

Koos Roelofs overleed in 1936. Zijn vrouw Anna Catharina Baltesen werd eigenaar tot haar zoon Hermanus Jacobus Joseph (Herman), die intussen gehuwd was met Theodora Catharina (Dora) Peters, het huis en de bijbehorende grond in 1958 kocht. Zijn moeder en zus Ger bleven bij het echtpaar inwonen. De familie Roelofs heeft de hofstee bewoond tot 1996. Toen hebben ze een nieuw huis naast het oude pand laten bouwen, in een bijpassende stijl, en zijn daar gaan wonen.

Op 6 december 1996 werd de hofstede met bijbehorende grond verkocht aan Remco en José Vogelenzang, die het momenteel aan het opknappen en verbouwen zijn. Het eerste jaar hebben zij nog elders gewoond, omdat er aan het oude pand zoveel moest worden gedaan, voordat het enigszins aan hun woonwensen voldeed.

Het gebruik van de hofstede

Op de 2½ hectare werd gemengd bedrijf uitgeoefend. Herman Roelofs hield kippen, koeien en varkens. Er werden peren geteeld, gedeeltelijk aan hoogstambomen en verder klein fruit als bessen, aardbeien, enz. In de oorlog werd op een gedeelte van de grond tabak verbouwd, zoals vrijwel iedereen deed in die dagen. Die tabak werd op zolder gedroogd en gezamenlijk met de tabak van anderen in een afgesloten ruimte door broei gefermenteerd. Nu en dan kwam een oude sigarenmaker bij Roelofs en die versneed de tabaksbladeren tot shag. Hij gebruikte daarvoor een vleessnijmachine, zoals die in een slagerswinkel wordt gebruikt voor het snijden van dunne plakjes vleeswaren. Na de oorlog werd voor de koeien een stuk weiland op 'De Heuvel' bijgehuurd. In de vijftiger en zestiger jaren was daar goed van te leven. Rond 1970 liep de opbrengst in de landbouw terug en toen is Herman Roelofs gaan werken bij de gemeente Nijmegen. Daar verdiende hij de kost en de 2½ hectare kon hij in zijn vrije tijd wel bijhouden. De koeien werden verkocht. "Ik had dat veel eerder moeten doen," zegt Roelofs nu achteraf.

Van de grond achter het huis heeft de familie Vogelenzang momenteel ongeveer 1 hectare in gebruik als weiland voor paarden en een keer per jaar als hooiland. De voormalige boomgaard werd schapenweide en de vroegere pruimenbongerd werd met subsidie van 'Het Gelders Landschap' beplant met hoogstam kersen-, appel-, peren- en pruimenbomen. Bij het weiland staat nog steeds een schuur, die voor van alles en nog wat heeft dienst gedaan. Oorspronkelijk was het een houten kippenhok. Dat hok sneuvelde door oorlogshandelingen. Na de oorlog heeft de familie Roelofs op die plaats een nieuwe, gemetselde schuur gebouwd. De gebikte stenen waren afkomstig van de katholieke kerk in Gendt. Die werden met paard en wagen opgehaald. In de voorgevel was een aparte steen ingemetseld. Die steen was afkomstig van een gedeelte van het hardstenen wijwatervat uit de Gendtse kerk.

In latere jaren, toen het bouwwerk niet meer voor schapen werd gebruikt, hield men er wel buurtfeestjes in. Zo bijvoorbeeld toen in 1980 'Huis Brandt', het huis aan de overkant van rijksweg 15, kenbaar aan de meerdere kleuren dakpannen, tweehonderd jaar bestond. Toen werd in 'De Schaapskooi', zoals de schuur werd genoemd, een groot feest georganiseerd voor jong en oud met kinderspelen in de er bij liggende wei. En aan het eind van de feest ging het in optocht naar het 'Huis Brandt'. Inmiddels heeft de familie Vogelenzang de schuur helemaal gerenoveerd en in gebruik als hooiopslagplaats. De aparte steen siert nog steeds de gevel.

Vroeger stond er ook nog een schuurtje aan de noordwestkant van het huis, vlak aan de straat. Dat schuurtje werd al lang niet meer gebruikt. Iedereen kon er naar binnen, want er zat geen deur meer in en menig jong paartje streek daar even neer om te doen wat verliefde mensen van alle tijden nu eenmaal doen. Daarom werd dat schuurtje wel 'Het Vrijersschuurtje' genoemd.

De indeling van het huis

Op oude foto's is te zien, dat aan de raampartijen in de loop der tijd wijzigingen zijn aangebracht. We zien aan de straatkant wat minder raamwerk dan nu en we missen de entree in de zuidgevel. Hoe de indeling toen geweest is, kunnen we niet met zekerheid vaststellen. De voordeur zou in de oostgevel gezeten hebben. Aan de noordkant was het bedrijfsgedeelte gesitueerd. Daar was een entree, bestaande uit een stel grote deuren, die van boven rond liepen. Een middelaar deelde de ingang in tweeën. Aan de ene kant een hele deur en aan de andere kant twee halve deuren. In de bovenste halve deur was een raampje aangebracht om licht te hebben in de stalling. Door die deuren kwam je op de deel.

Aan een kant stonden koeien, aan de andere kant was stalling voor jongvee of varkens. Boven de koeien was een zoldertje aangebracht, dat via een ladder bereikbaar was. Dat noemde men 'op stal'. Ongeveer een meter hoger was boven het middelste gedeelte van de deel een laag boomstammen, 'slieten' aangebracht. Men noemde dat 'de balk'. Daarop werd een groot deel van de wintervoorraad hooi en stro geborgen. Dat zorgde meteen voor een goede isolatie.

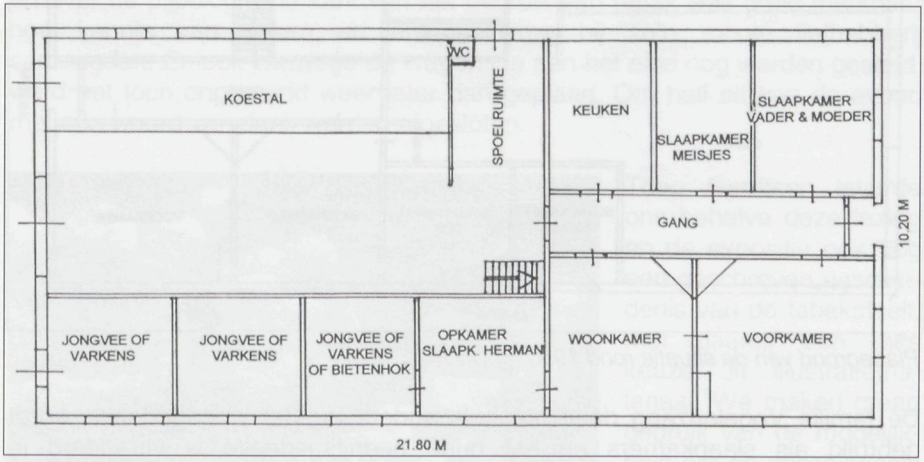

Plattegrond van de situatie rond 1930.

Het zuidelijke deel van het pand was ingericht als woonhuis. In de dertiger jaren kwam je via de voordeur in een lange gang. Aan de oostzijde lag aan de voorkant een slaapkamer en daarachter een keuken en een bijkeuken. Aan de westzijde lagen twee woonkamers met een dubbele schuifdeur er tussen. Boven waren ook nog twee slaapkamers aangebracht, de slaapkamer van Jo en een knechtenkamer. De rest was bergzolder. Achter de woonkamer lag de kelder met daarboven een opkamertje.

Tijdens de oorlog heeft het huis aan de oostzijde een paar granaten opgevangen, waardoor het middelste deel van de zijgevel er uit lag. Na het puinruimen werd besloten meteen de indeling aan die kant te wijzigen. De trap naar de zolder werd verplaatst, er werd een bijkeuken aangebracht en een douchegelegenheid.

Inmiddels was Herman Roelofs getrouwd. Zijn moeder kwam bij hem en zijn vrouw inwonen, samen met zijn ongetrouwde zus Ger. Om extra slaapgelegenheid te creëren, werd de vloer van de opkamer verlaagd. De hoogte van het raam werd aan de hoogte van de andere ramen aangepast. De nu nog ondiepe kelder was via een luik in de slaapkamervloer bereikbaar en werd gebruikt voor opslag van de wintervoorraad aardappelen. De hokken voor jongvee en varkens werden van de deel verwijderd en achter de opkamer werd een extra slaapkamer aangebracht.

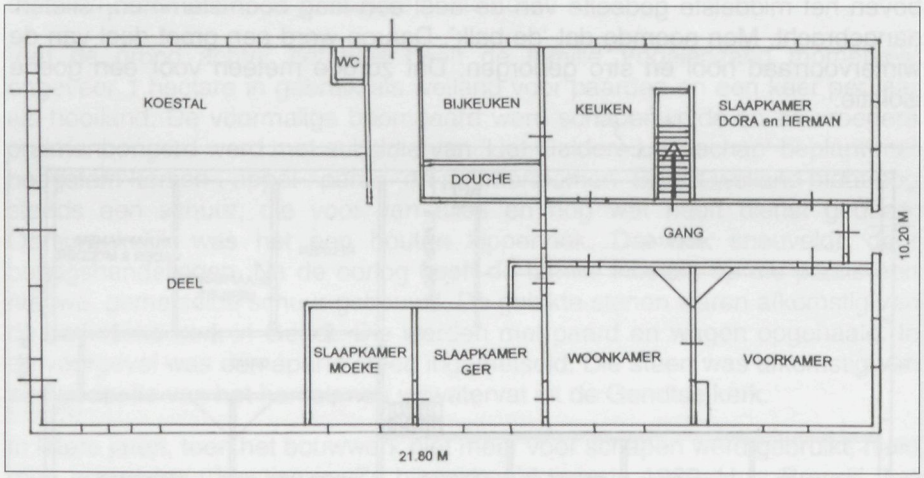

Plattegrond van de situatie rond 1950.

De familie Vogelenzang deelt het huis anders in. Het woongedeelte wordt gebruikt als slaapkamers en het oude bedrijfsgedeelte is veranderd in woonkamer. In de prachtige tegels van de gangvloer, die men laat zoals die was, is nog altijd een beschadiging door een granaatscherf te zien.

Met dank aan de families Roelofs en Vogelenzang en aan Adri Stuart voor het uitzoeken van de verschillende notariële acten en de bijbehorende genealogie.

Joop Verburg

Lezing over de tabaksteelt en haar geschiedenis

Op woensdag 26 november jl. waren ruim 40 belangstellenden naar 'De Kinkel' gekomen voor de derde thema-avond van 2003. Deze keer had het bestuur de heer Theo Gerritsen uitgenodigd, die een lezing hield over de geschiedenis van de tabaksteelt. Wij kregen heel veel informatie te horen van deze Huissenaar, die ook zelf nog wel eens wat tabak verbouwt. Daarom ook kon hij ons niet alleen over zijn onderwerp vertellen, maar het ook in het echt laten zien. De lezing met mooie dia's ging gepaard met een fraaie door Theo Gerritsen ingerichte mini-expositie. Daarin waren behalve een spijl met gedroogde tabaksbladeren ook verschillende tabaksproducten, pijpen en pijpenkoppen, boeken en ander materiaal over de teelt en het gebruik van tabak te zien.

De lezing voerde ons naar alle windstreken. Vooral toen het ging over de teelt en over de pijpologische kant van het gebruik van tabak was goed merkbaar hoe kennis van zaken en enthousiasme bij zo'n mooie liefhebberij samengaan. En ook vanwege de vragen die aan het eind nog werden gesteld, werd het toch ongemerkt weer later dan gepland. Om half elf kon de avond met een woord van dank worden afgesloten.

Theo Gerritsen leverde ons behalve deze lezing en de expositie ook nog een geschreven geschiedenis van de tabaksteelt, met daarbij een rijke keuze uit illustratiemateriaal. We maken graag gebruik van de mogelijkheid om de geschiedenis van de tabaksteelt nog eens in ons Kringblad vast te leggen. Daarmee kunnen we dit onderwerp ook presenteren aan degenen die niet bij de lezing aanwezig konden zijn. Ook hiervoor onze dank.

Gerard Sommers

De geschiedenis van de tabak

Inleiding

Door archeologische vondsten heeft men kunnen vaststellen dat Indianen aan de monding van de Amazone al in 1500 v.Chr. pijp rookten. Rond het jaar 1000 v.Chr. werden er rookoffers gebracht aan de Grote Geest door de Algonkin-indianen in Noord-Amerika.

In sagen en legendes komt een scheppingsverhaal voor dat als volgt luidt:

Er is een zondvloed, waarna de Grote Geest een nieuwe mens op aarde plaatst. Deze mens is alleen en treurig. Maar terwijl hij slaapt, schenkt de Grote Geest hem een zuster. Even later fluistert de Grote Geest een boodschap in het oor van de jonge man. De man brengt deze aan zijn zuster over. *"Vannacht zullen er vijf jonge mannen voor je tent staan. Maar pas op: de eerste vier mag je niet binnen laten. Alleen met de vijfde en laatste mag je trouwen!"* De eerste vier jonge mannen worden afgewezen en zij sterven hierna van verdriet. Hun namen zijn Sama (=tabak), Nopekone (=pompoen), Eskethamok (=watermeloen) en Kojoes (=boom of struik). De uitverkorene heet Tamen, wat maïs betekent. Deze begraaft zijn rivalen en aan hun graven ontspruiten tabaksplanten, pompoenen, watermeloenen en bonenstruiken, die het jonge paar tot rookwaar en voedsel dienen. De tabak wordt met de calumet, ofwel vredespijp, als rookoffer aangeboden aan Manitou.

Dit is één van de prachtige verhalen over het gebruik van tabak in de vroege tijd.

Reliëfsculpturen op de tempels van de Maya's in de ruïnes van de Mexicaanse stad Palenque, in Yucatan, maken duidelijk dat hier al in de 5e eeuw van onze jaartelling sprake was van een zeer gecultiveerd gebruik van tabak door Maya-priesters. Uit de afbeeldingen kan worden afgeleid dat tabaksgebruik een rol speelde in de eredienst. Maar tabak werd ook medicinaal toegepast en gebruikt als opwekkend middel. Algemeen neemt men aan dat de tabaksplant puur Amerikaans is. Tabaksplanten die later in Azië en Afrika werden aangetroffen, zijn daar zeker door toedoen van Europese kolonisten terechtgekomen.

In de tijd voordat Columbus tabak meebracht, werd hier in Europa ook al wel gerookt. Dat waren lokale kruiden, waarvan de rook ingeademd of ingeblazen werd als een heilzaam middel, tegen bijvoorbeeld hardnekkige hoest of andere kwalen. Bij gebrek aan tabak, of wanneer tabak niet de gewenste roes gaf, werden planten of extracten aan de tabak toegevoegd. Voorbeelden hiervan zijn bladeren en bast van de kornoeljestruik of hennep. Ook verschillende cactussoorten werden veel gebruikt.

Zeelieden en kolonisten zien hoe tabak gerookt wordt
De planten of bladeren waarvan de rook door indianen werd ingeademd, waren opgerold in de vorm van een buis of fakkel. Men stak het ene einde aan en zoog aan het andere eind terwijl men de rook inademde. Deze gewoonte raakte ook steeds meer in bij de Spanjaarden die bij de indianen verbleven. Later werd deze gewoonte door de Spaanse soldaten naar Spanje overgebracht.

De ontdekkingsreizen van de Portugezen
Portugezen zijn altijd ontdekkingsreizigers geweest. Zo werd in de tweede helft van de 15e eeuw onder Koning Alfonso V ruim drieduizend kilometer Afrikaanse kust verkend. Eigenlijk had de koning liever zijn geld besteed aan de kostbare kruistochten tegen de Moren in Marokko. Maar hij zag ook het belang van de handelsbevordering wel in. Vóór Alfonso V had diens vader, prins Hendrik de Zeevaarder, 40 jaar lang de ontdekkingsreizen van de Portugezen uitgedacht en gefinancierd. De zoon van Alfonso V, Johan II, zou deze familietraditie voortzetten.

Johan II volgde in 1481 zijn vader Alfonso V als koning op. In 1487 besloot hij om een vloot uit te rusten en opdracht te geven om de gehele kust van Afrika in zuidelijke richting te volgen en vervolgens in noordoostelijke richting door te varen naar de Indische Oceaan. Bartholomeus Diaz kreeg het bevel over de twee kleine karvelen, wat in die tijd een nieuw type schip was, en een langzamer breedbuikig bevoorradingsschip. In augustus 1487 vertrok hij uit Lissabon en in december 1488 keerde hij terug. Johan II was opgelucht dat de reis voorspoedig was verlopen. Maar van de landpunt die Diaz 'Kaap der Stormen' had gedoopt, veranderde hij de naam in 'Kaap de Goede Hoop'. Daarmee wilde hij aangeven dat dit punt een goed uitzicht bood op de gezochte rechtstreekse zeeverbinding met India.

Christoffel Columbus
Hij werd in 1451 in Genua geboren. Zijn vader Domenico was een eenvoudige wolwever en tevens poortwachter van de toren in de wijk Olivella. Christoffel Columbus ging, zo weten we uit een boek van zijn zoon, al heel vroeg naar zee. Daarbij werd hij vergezeld door zijn broer Bartholomeo.

De bloeiperiode van de ooit machtige Republiek Genua liep snel ten einde in de tijd dat Columbus nog jong was. De Genuezen bleven echter een belangrijke rol spelen in het internationale bankwezen en de scheepsbouw. Talrijke Genuezen vestigden zich in naburige landen als Spanje en Portugal. Velen van hen zouden later een belangrijke rol spelen bij de kolonisatie en exploitatie van de nieuw ontdekte landen. Maar eerst moest hun stadgenoot Christoffel Columbus voor hen de weg naar West-Indië nog open leggen. Zijn eerste pogingen daartoe zou hij vanuit Portugal ondernemen.

Nadat zijn schip bij gevechten van een Genuees eskader met Franse schepen voor de Portugese kust was vergaan, had Columbus zich weten te redden door gewond maar liefst tien kilometer te zwemmen naar het strand. Eenmaal aan land kreeg hij verzorging en werd naar Lissabon gestuurd waar zijn broer Bartholomeo inmiddels was gaan wonen. Van 1476 tot 1486 bleef hij in Portugal. In Lissabon had hij het goed naar zijn zin, ook al omdat daar veel van zijn voormalige stadgenoten woonden. Hij tekende er kaarten en maakte verschillende zeereizen, onder meer nog naar Genua. In die periode verhuisde hij naar het eiland Porto Santo bij Madeira, trouwde en kreeg een zoon (Diego, omstreeks 1480). Nadat zijn vrouw in 1483 was overleden, vestigde hij zich weer in Lissabon.

Hij stelde vervolgens diverse pogingen in het werk bij Koning Johan II om voor hem een westelijke route naar Indië te mogen verkennen. Toen de Maritieme Commissie dat plan bleef verwerpen, verliet Columbus in 1485 Portugal en vestigde hij zich in Spanje.

Zijn zoon bracht hij onder in het Franciscanenklooster van Palos. Vervolgens begon hij zelf, gesteund door vrienden en relaties, aan een campagne die hem in contact moest brengen met het Spaanse vorstenhuis. Hij wilde nu proberen daar zijn denkbeelden uiteen te zetten en zo middelen zien te verkrijgen voor een westelijke expeditie. Het duurde jaren voordat zijn geduld beloond werd, maar in 1492 was het dan toch zover. In januari 1492 hadden de troepen van Koning Ferdinand en Koningin Isabella de stad Granada veroverd. Die stad was het laatste Moorse bolwerk op Spaanse bodem geweest. Opgetogen over deze overwinning besloten ze om Columbus een kans te geven.

Bij het ochtendgloren van 3 augustus 1492 vertrokken drie karvelen onder bevel van admiraal Christobal Colon (zoals Columbus zich nu liet noemen) vanuit de haven van Palos. Het vlaggenschip, waarvan hij tevens kapitein was, was de Sancta Maria, ongeveer 35 meter lang, met een bovendek van 20 meter. De twee andere waren de Pinta en de Nina, die half zo groot waren als de Sancta Maria. De eerste tussenstop was op de Canarische Eilanden. Door windstilte en averij aan de Pinta ontstond op dit deel van de reis al een vertraging van meer dan een maand. Op 6 september werd vanuit de Canarische Eilanden aan het tweede deel van de reis begonnen. Na een lange tocht over de Atlantische Oceaan, bereikten de schepen op 12 oktober het eiland Guanahani op de Bahamas. Later zou dit eiland San Salvador worden gedoopt. Het ligt vlak bij Cuba.

Op het genoemde eiland ontmoetten de zeelui Arawak-indianen, die de reizigers geschenken aanboden, waaronder tabak. Dit was de eerste keer dat ten teken van vriendschap en vertrouwen gedroogde tabaksbladeren werden

aangeboden aan Europeanen. Verder varend ontmoette men op 15 oktober een man met een kano. Columbus noteerde in zijn logboek dat de man een stuk brood en een kalebas met water in zijn kano had. En verder: *Tevens had hij als geschenk wat rode aarde, waarvan hij een brij had gemaakt en enige gedroogde bladeren, die door de inboorlingen kennelijk zeer op prijs worden gesteld omdat men mij er ook op San Salvador al enige als geschenk had overhandigd.*

Op 2 november bevond hij zich voor Cuba of Haïti. Daar zagen twee geleerden die uitgezonden waren om geloofsbrieven aan de Grote Kahn te overhandigen (Columbus dacht namelijk dat hij in China was geland) dat de indianen zichzelf bewierookten met zekere kruiden en men neemt nu algemeen aan dat het om tabaksgebruik ging. Ook werden de tabaksbladeren in een ander droog blad gerold en als een sigaar gerookt. Deze buizen met tabak noemde men *tabacos.* Het was voor de Europeanen aanleiding om de plant tabak te noemen, maar eigenlijk klopte dat dus niet.

Een tabaksplant in bloei.

De tabaksplant komt naar Europa

Het gebruik van tabak verspreidde zich door toedoen van Portugese en Spaanse zeelieden naar Turkije en Egypte, maar ook naar Engeland en naar Nederland. Omstreeks 1520 kwamen er al tabaksplanten voor in botanische tuinen in Portugal en in 1550 ook in ons land. Tabak was eerst een medicijn, maar al spoedig ook een genotsmiddel.

De medicinale werking van de plant werd ook wel betwist, maar in Portugal dacht men daar anders over. Als een lopend vuurtje ging daar in kringen rond het hof het verhaal over de geneeskundige werking van tabak. Het kwam ook de Franse ambassadeur Jean Nicot ter ore. Nicot zond in 1559 enige tabaksbladeren, snuiftabak en planten naar het Franse hof van Hendrik II en Catharina de Medici. De vorstin liet kort daarna weten dat ze door het gebruik van snuiftabak van haar migraine af was. Ze maakte de naam van Jean Nicot onsterfelijk door het wonderkruid *Nicotiana* te noemen. Deze naam werd later als wetenschappelijke benaming van de plant overgenomen.

In Engeland was het John Hawkins die de tabaksplant in 1565 mee naar huis nam, na een reis naar Florida. Dat het roken in die tijd in Engeland zo populair

werd, wordt wel toegeschreven aan de staatsman, ontdekkingsreiziger, schrijver en dichter Sir Walter Raleigh, die tussen 1584 en 1589 vijf expedities financierde naar de Noordamerikaanse kust. Raleigh was een verwoed pijproker. Door zijn toedoen verspreidde het pijproken zich snel over Engeland en verder, over de Oostzee-landen. Tabak was toen al via dokters, soldaten en natuurkundigen bekend in Holland, België, Duitsland, Hongarije en Italië. In eerste instantie hoofdzakelijk nog voor medisch gebruik, maar allengs leerde men echter ook het rookgenoegen kennen.

Weerstand tegen het gebruik van tabak

In Rome dreigde Paus Urbanus (1623-1644) om iedereen die rook en snoof op geheiligde plaatsen te excommuniceren. In Rusland liet Tsaar Michael Romanov (1613-1645) rokers geselen, verbannen of de neus afsnijden. Omstreeks 1635 kon men in China nog onthoofd worden als men tabak verkocht. Omstreeks 1700 was roken in het openbaar in de meeste landen toegestaan, maar in Pruisen duurde het tot 1848 voordat het zover was. Koningin Victoria (1837-1901) vond roken maar niets. In haar paleizen en op haar erven was het ten strengste verboden. Haar zoon Edward II was echter een stevige roker. Toen hij in 1901 koning werd, mocht er door de heren in de koffiekamer worden gerookt als hij daarvoor het signaal gaf: *"Heren, er mag worden gerookt".*

De voornaamste soorten tabak

De voor consumptie belangrijkste soorten tabak zijn Nicotiana Tabacum en Nicotiana Rustica, ook wel boerentabak genoemd. De Nicotiana Tabacum is van oorsprong waarschijnlijk een Braziliaanse plant, die zich in zuidelijke richting verspreidde over het Zuid-Amerikaanse continent en in noordelijke richting tot aan de grens tussen Mexico en de Verenigde Staten. De Nicotiana Rustica komt waarschijnlijk uit Mexico. Toen de eerste blanken zich in Noord-Amerika vestigden, werd de plant aangetroffen ten oosten en ten westen van de Mississippi en in de lagere gedeelten van Canada.

De Nicotiana Tabacum kwam oorspronkelijk niet voor in Noord-Amerika of in West-Indië. Tegenwoordig is deze plant de belangrijkste leverancier van Maryland-tabak. Een heldergroene variëteit ervan, met smalle bladeren, is de leverancier van Virginia-tabak.

De eerste plantages

Blanke kolonisten brachten omstreeks 1535 de Nicotiana Tabacum vanuit Mexico naar de eilanden Santa Domingo, Cuba en Haïti. Ze cultiveerden deze plant voor eigen gebruik en voor zeelieden die deze eilanden aandeden.

De Portugezen begonnen in de 16^{e} eeuw al plantages aan te leggen langs de Afrikaanse kust. Het succes daarvan was gering omdat het klimaat en de

malaria tweederde van de kolonisten deed sterven. De Afrikanen waren toen echter al zo verknocht aan de tabak, dat dit goed meer waard was dan zijn gewicht in goud. Daarom namen zij de teelt over.

De Hollandse tabaksteelt

Omdat tabak duur en moeilijk verkrijgbaar was, werd al snel na 1600 een begin gemaakt met het telen van tabak op eigen bodem. In het Zeeuwse Veere, met het mildste klimaat van ons land, werd omstreeks 1610 de eerste tabak aangeplant. Vijf jaar later werd tabak al op grote schaal in Utrecht verbouwd en omstreeks 1636 ook in Gelderland en Overijssel. Vanuit ons land verspreidde de tabaksteelt zich over Europa. In 1639 werd in twaalf Europese landen tabak verbouwd.

In ons land lag het centrum van de teelt rond Amersfoort en Nijkerk. In 1630 waren daar al vijftig tabaksverbouwers en in 1670 al meer dan honderdtwintig. In Utrecht waren er in de 18e eeuw meer dan tweehonderdvijftig tabaksverbouwers. In 1705 was de gezamenlijke jaarproductie van de Lage Landen en Noord-Duitsland maar liefst 37 miljoen pond tabak.

De export van tabak

In de 18e eeuw onderging de Hollandse tabaksproductie periodes van op- en neergang, maar de teelt van snuif- en pruimtabak hield goed stand. In deze periode begon men ook met het mengen van inlandse tabak met geïmporteerde Virginiatabak. Snuiftabak werd vooral naar de Oostzee-landen geëxporteerd, maar ook Scandinavië en Frankrijk waren grote afnemers.

In worstachtige vorm samengebonden tabaksbladeren. Van deze karotten werden stukjes afgesneden om tot snuiftabak te worden geraspt.

De Amerikaanse Vrijheidsoorlog van 1775 tot 1782 sneed de aanvoer van tabak naar Europa af. Het gaf de Hollandse tabakstelers de wind in de zeilen. Dat was ook het geval toen Napoleon in 1806 het Continentaal Stelsel invoerde: goederen aangevoerd met Engelse schepen waren in Europa verboden.

Oorlog en tabak

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en vlak erna was er een korte opleving van de ingestorte tabaksverbouw. Van 1942 tot 1949 was tabak op de bon. In die

tijd had je het sigarettenmerk Consi. De naam stond voor Combinatie Nederlandse Sigaretten Industrie. Dit sigarettenmerk verwerkte blad van beuken en bramen, vermengd met tabak van eigen bodem. Voor, tijdens en na de oorlog zijn 'Turkse' sigaretten, gemaakt van Virginia-tabak 'in' geraakt. Merken die na de oorlog gerookt werden, waren onder meer Sweet Corporal, Chesterfield en Wild Woodbine. Ook Engelse sigaretten als Boston en Richmond kregen grote bekendheid.

Ook in ons land kan de tabaksplant flink uitgroeien. Hier zien we Theo Gerritsen voor een veld met tabak in de heemtuin op Presikhaaf in de zomer van 2002.

Massaproductie

De productie van de sigaret werd al vroeg gemechaniseerd. Al in 1853 was in Cuba een sigarettenmachine in gebruik. In 1878 was een Cubaanse sigarettenmachine dé sensatie van de Wereldtentoonstelling in Parijs. Deze machine kon in één minuut zestig sigaretten maken! Tegenwoordig maken moderne machines er ruim 1200 per minuut. Deze toename was nodig om de almaar oplopende vraag naar sigaretten bij te kunnen benen.

Het fenomeen shag

Engelse zeelieden rookten al een fijngesneden kerftabak in hun zelfgerolde sigaretten. Toen twee zeelieden in 1867 in de haven van Rotterdam waren en ze bijna zonder tabak zaten, kwamen ze in het winkeltje van de befaamde weduwe Van Nelle, dat inmiddels gedreven werd door haar nazaten. De Engelsen lieten daar de soort tabak zien die ze graag rookten, maar die op het Europese vasteland niet te krijgen was. Het lukte de firma om deze tabak na te maken door als ingrediënt Amerikaanse tabaksoorten te gebruiken. In korte tijd werd deze tabak erg populair, onder meer in de landen rond de Middellandse Zee, Afrika, India en Indonesië.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog was de shag naar Engels voorbeeld 'de sigaret voor de gewone man'. Er kwam een halfzware en later zelfs een lichte shag. Het gebruik van shag breidde zich in de zestiger jaren ook uit tot de hogere sociale milieu's en ook de vrouwen draaiden lustig mee.

Drum van Douwe Egberts is zelfs tot in Rusland te verkrijgen, compleet met Russische rolinstructie in de binnenkant van de verpakking.

Het economische belang

Rond 1990 waren er over de gehele wereld zo'n 70 miljoen mensen die voor hun inkomen afhankelijk waren van de tabak. Ongeveer 7 miljoen werkten er in de industrie, ruim 10 miljoen in de verkoop en distributie, 10 miljoen in de toeleveringsbedrijven en de rest in de landbouw, waarvan meer dan de helft in China. In 1980 werd over de gehele wereld 138 miljard dollar aan tabaksproducten uitgegeven. Hiervan was 75 miljard dollar belastingopbrengst. Van de totale tabaksverkoop in ons land vloeit tweederde in de staatskas.

De tabaksindustrie en snuiftabak

In de 17e eeuw was in Spanje en Frankrijk de fabricage van snuiftabak begonnen. In het midden van de 18e eeuw kwam deze ook in ons land goed tot ontwikkeling. Voor snuiftabak werden vooral Virginia-tabak gebruikt, aangevuld met inlandse tabak. De tabaksbladeren werden van de hoofdnerf gestript en vervolgens in sauzen gedoopt, waarvoor ingrediënten werden gebruikt zoals tamarinde, pruimen, rozijnen, krenten, potas en keukenzout. Daarna werd het blad samengebonden tot een grote 'worstachtige' karot, die na langdurige droging en nagisting keihard werd. Hiervan werden dan stukjes afgesneden, die geraspt werden tot een pittige snuif, ook wel rapé genoemd. De karotten- en snuifindustrie bestond in ons land tot ongeveer 1900.

De sigarenindustrie

Omstreeks het midden van de 19e eeuw werd er in ons land een nieuwe tabaksoort aangevoerd. Het was de Java-tabak, die in 1871 aan de hoogste kwaliteitseisen voldeed. In 1877 was dat ook het geval voor de Sumatra-tabak. Veel van deze tabakken gingen naar Amerika, maar in ons land waren deze een belangrijke impuls voor de sigarenindustrie.

De sigarenindustrie was in 1826 in Kampen begonnen als huisindustrie, met het handmatig vervaardigen van sigaren. In 1858 werd in Amsterdam de eerste sigarenfabriek gesticht, die zich toelegde op de betere soorten en ook voor de export werkte. Latere fabrikanten vestigden zich vooral in Noord-Brabant omdat daar de lonen laag waren.

Het machinaal maken van sigaren begon in 1924. De crisis van 1929 deed de vraag naar goedkope soorten ontstaan. Tijdens de depressie van de dertiger jaren begon de sigaar veel concurrentie te krijgen van de opkomende sigaret.

De sigarettenindustrie

Aan het einde van de 19e eeuw kwam de sigarettenindustrie op. Deze was vanaf het begin fabrieksmatig georganiseerd. De eerste sigarettenfabriek werd

in 1885 in Amsterdam geopend door J. van Kerckhof. Andere fabrieken kwamen pas rond de eeuwwisseling van de grond. Nederland was laat met de sigarettenindustrie, want in landen als Frankrijk, Duitsland, Engeland en de Verenigde Staten bestond al een bloeiende sigarettenindustrie. Het verschil tussen vraag en binnenlandse productie werd aangevuld door invoer. Bovendien was er al een shagfabricage voor zelfrollers.

Na 1900 en vooral na 1914 zijn er veel buitenlandse fabrieken gekomen, waaronder de bekende Dobbelmannfabriek. In 1930 telde ons land al 30 sigarettenfabrieken. Het roken van sigaretten werd steeds populairder. Het ging ten koste van het roken van sigaren, pijptabak en shag. Door concentratie in de bedrijfstak bleven er na de oorlog maar een paar fabrieken over. De American Blend won het na de oorlog van de Virginia-sigaretten. American Blend is een samenstelling waarin ook tabakken van buiten Amerika zijn verwerkt, zoals uit Indonesië en de Oriënt.

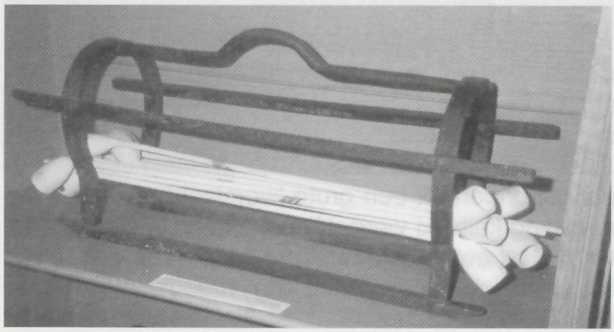

Een rek met pijpen in het Tabacologisch Museum te Groningen.

De kassa rinkelt

Vanaf 1623 werd in Holland, evenals in de andere provincies, het tabaksgebruik aan een provinciale impost of accijns onderworpen. Op alle tabak die in Holland werd ingeslagen of verkocht hief men volgens een bepaald tarief impost, die aan de pachters van deze belasting werd betaald. In 1677 werd door de Staten van Holland een regeling getroffen waarbij de tabakswinkeliers een vast bedrag aan verbruiksbelasting gingen betalen, naast de impost op de invoer van tabak. Dit stelsel bleef tot de komst van de Fransen aan het eind van de 18^{e} eeuw. In 1810 werden we meegezogen in het systeem van de Franse tabaksregie, een staatsmonopolie.

In vroegere tijden werd al belasting geheven op allerlei producten die in de 'waag' gewogen moesten worden, waaronder ook tabak. In Huissen had men de kersen-, boter- en tabakswaag. In Bemmel hing een 'waag' waar de tabak uit de kerspelen Angeren en Doornenburg gewogen werd. Op 20 januari 1726 werd door de commissie Hendrick Meurs als waagmeester van Bemmel, Angeren en Doornenburg aangesteld. Van hem werd verwacht dat hij alles eerlijk zou wegen met dezelfde gewichten als die in de stad Nijmegen werden gebruikt. Op 24 januari 1726 stelde Steven van Randwijk, ambtman, richter en

dijkgraaf van het Ambt Overbetuwe, als pakker van tabak Caspar Losekoot aan. Het was verboden de tabak ergens anders te laten wegen op straffe van vijf goudguldens. Vóór die tijd, in 1722, waren er twee waagmeesters, te weten Johan van Meurs en Saris van Eck, ieder voor de helft en op 26 oktober 1700 werd de waag in het Schoutambt van Bemmel verpacht aan E. Dietz voor het bedrag van ƒ 375. Het oude bedrag van ƒ 305 was gehoogd met ƒ 70 wat er op duidt dat er waarschijnlijk meer tabak gewogen werd of zou worden. In 1753 bedroeg de waagpacht nog ƒ 130, gehoogd met ƒ 12.

Later, in 1790, kon de waag niet opnieuw verpacht worden, omdat in 1789 de tabak door de tabaksboeren was vastgehouden. Daardoor was het niet mogelijk vast te stellen wat er zou worden aangeboden. Pachter R. Rutgers stelde toen maar voor om te wachten tot het laatst van juni 1790 en te kijken of dat wel een redelijke schatting voor de pacht gemaakt kon worden.

Op 31 augustus 1807 is A. ten Hietbrink waagmeester te Bemmel. Daarvóór had waagmeester Gerrit Nijenhof de waag gepacht. In de avond van 7 augustus 1808 heeft er in de Over-Betuwe een verschrikkelijk onweer gewoed met zware hagelbuien. In alle kerspelen was veel schade aan de gewassen toegebracht, ook aan de tabak. Uit een opgave blijkt dat in Bemmel alleen al een schade van ƒ 4239 was ontstaan. In Angeren was dat ƒ 1296 en in Doornenburg ƒ 678. Gezien het hoge schadebedrag in Bemmel moet er heel wat tabak hebben gestaan.

Hier wordt een rijtje tabaksplanten gepoot te Eimeren bij Elst.

Veel van de tabak die in Huissen werd gewogen, werd naar Arnhem verscheept vanwaar het naar Amsterdam of Rotterdam ging. Daar werd ze gefermenteerd en verwerkt tot verschillende tabaksproducten.

De inlijving bij Frankrijk bracht met zich mee dat ook hier het Franse belastingstelsel werd ingevoerd. De gehele verkoop van tabak werd een staatsmonopolie. Ten teken dat een winkelier gerechtigd was tabak te verkopen werd een bord aan het pand bevestigd. Uiteraard was dat ook gekoppeld aan de heffing van accijns op tabak.

Na de opstand van 1813 werd de Franse wetgeving direct weer aan de kant gezet. Dat gold niet voor de accijns op tabak.

Terwijl in de meeste landen een tabaksbelasting een belangrijke bate voor de schatkist opleverde, was de onbewerkte binnenlandse tabak in Nederland geheel vrij van belasting en de buitenlandse slechts onderworpen aan een laag invoerrecht. In 1845 bedroeg het invoerrecht op tabak in rollen of bladeren ƒ 1,50 per 100 kilo. Voor bewerkte tabak in de vorm van sigaren en sigaretten was dat ƒ 40 per 100 kilo. Het lage invoerrecht voor onbewerkte tabak hield duidelijk verband met de grote internationale markt in Amsterdam.

Ministers van Financiën hebben een eeuw lang hun best gedaan een tabaksbelasting op ruwe tabak ingevoerd te krijgen. Ontwerpwetten uit 1863 en 1883 bereikten de Kamer nooit. Een voorstel van 1875 voor de invoering van een accijns op ruwe tabak, als compensatie voor de afschaffing van de accijns op vlees, werd door de Kamer verworpen: het zou de Nederlandse handel in ruwe tabak ernstig benadelen. In 1911 werd een voorstel voor een debietrecht, te heffen en af te dragen door de winkelier, afgestemd.

In 1918 stelde minister De Vries een commissie van advies in met de opdracht een advies uit te brengen over de heffing van een belasting op tabak van minstens ƒ 20 miljoen per jaar en tevens aan te geven of de Nederlandse internationale tabaksmarkt nadeel van een dergelijke belasting zou ondervinden. De commissie kwam tot het eenstemmige advies dat een verhoging van het invoerrecht op tabak niet mogelijk was zonder de internationale tabaksmarkt uit Amsterdam te verdrijven. Als opties bleven over: een banderol- of zegelsysteem, een debietrecht of een staatsmonopolie (zoals in Frankrijk). Verder adviseerde de commissie om uit een oogpunt van controle de thuisindustrie tegelijk met het invoeren van een nieuwe belastingwet te verbieden. Daarmee deed de commissie, bestaande uit grootindustriëlen, gelijk een poging om de concurrentie van duizenden kleine sigarenmakers de nek om te draaien.

Het banderolsysteem

Er werd gekozen voor het banderolsysteem. Deze vorm van belastingheffing op het eindproduct had als voordeel dat er geen remmende invloed van uitging op de positie van Nederland als centrum voor de wereldhandel in ruwe tabak. Het wetsontwerp werd op 4 mei 1921 door de Eerste Kamer aangenomen; de datum van inwerkingtreden was bepaald op 1 juni 1922. In artikel 81 van de wet waren ook inderdaad bepalingen opgenomen die het in de praktijk voor thuiswerkers onmogelijk maakten hun bedrijf voort te zetten. Het gevolg was dan ook dat de 'Eerste Nederlandse Bond van Kleinfabrikanten in de Sigarenindustrie' in verzet kwam om te voorkomen dat 6000 kleinfabrikanten en winkeliers brodeloos zouden worden. Het leidde tot

aanpassingen in de wet, nog voordat die in werking trad. Er kwamen zodanige overgangsbepaling dat de kleinfabrikanten hun werk konden voortzetten.

Op ieder pakje sigaretten, sigaren, shag en pruimtabak wordt tot op de dag van vandaag een banderol of zegel geplakt. Daarop staat de verkoopprijs. Door de aankoop betaalt men tegelijkertijd accijns en BTW. Vooral door de aanzienlijke verhogingen van de afgelopen jaren maakt de belasting tegenwoordig bijna driekwart van de totale verkoopprijs van een pakje sigaretten uit. Voor de overheid betekent dat een jaarlijkse opbrengst van maar liefst € 1 miljard. Kassa dus!

Het tabaksblad plakt enigszins. Daarom worden bij het werken ermee handschoenen gedragen.

De verbouw van inlandse tabak

Voor het telen van een bruikbare inlandse tabak moesten een aantal voorwaarden vervuld worden. Deze tien geboden voor de teelt luidden als volgt:

1. De planten moeten vrij dicht op elkaar staan om dun blad te verkrijgen.
2. Het zogenaamde toppen moet beperkt blijven tot de bloemen.
3. De juiste variëteit moet worden gekozen.
4. De grond moet een goede structuur en een gunstige bemestingstoestand hebben. De zuurgraad heeft een grote invloed op de brandbaarheid van de tabak. De zuurgraad van kleigrond ligt lager dan die van zandgrond.
5. Bij de bemesting moet een directe stalmestgift vermeden worden. Voor een goede structuur is stalmest echter meestal noodzakelijk. Dit houdt in dat stalmest zo snel mogelijk na de tabaksoogst in de grond gebracht moet worden als in het volgende seizoen opnieuw tabak gepoot wordt.
6. Chloorhoudende meststoffen werken zeer ongunstig op de brandbaarheid van de tabak. Men mag dus geen kalizout en beer op het land brengen.
7. Een zeer ruime gift van chloorvrije kali bevordert de brandbaarheid.
8. Stikstof moet in voldoende maar matige hoeveelheid en in een snel werkende vorm worden gegeven.
9. De bladeren moeten in rijpe toestand geoogst worden en het liefst bij droog weer.
10. Bij al deze voorwaarden moet goed en stevig plantmateriaal uiterlijk half mei beschikbaar zijn.

De opbrengst per are kon 20 tot 30 kilogram tabak zijn. Daarvoor waren 500 tot 600 planten nodig. Uit één gram zaad kon men 10.000 stuks tabaksplanten verkrijgen. Werd in het verleden meer dan één hectare verbouwd, dan moest als regel een teeltvergunning worden aangevraagd. Om daarvoor in aanmerking te kunnen komen, moest een bedrijf voldoende toegerust zijn. Dit hield onder meer in dat er warme bakken waren, spijlen, bonenstaken, geschikte grond, voldoende droogruimte en een toereikend aantal arbeidskrachten. Maar wat nog belangrijker was, was dat de teler bekend was met de teelt van tabak.

Zaad en zaaien

Tabakszaad is zeer fijn en één gram bevat wel 15.000 korrels. Gezaaid werd omstreeks 15 maart, maar zeker vóór 1 april anders waren de planten niet op tijd klaar. Om te kiemen heeft tabakszaad veel warmte nodig. Daarom werd hiervoor de warme bak gebruikt. Het was moeilijk om het fijne zaad zo regelmatig te strooien dat de opkomende plantjes voldoende ruimte hadden. Bij te weinig ruimte bleven de planten zwak. Om het goed te kunnen zaaien, mengde men het zaad daarom met scherp zand.

Vóór het zaaien werd het oppervlak platgeslagen met een plank van ongeveer 40 x 30 cm aan een houten steel. Dat deed men om te voorkomen dat een deel van het zaad te diep in de grond kwam te liggen, waardoor het niet of te laat uitkwam. Het zaad werd vervolgens afgedekt met een dun laagje gezeefde, zwarte grond. Als het nodig was, werd het oppervlak vochtig gemaakt met een fijne broeskop op de gieter. Onder een zogenaamde éénruiter, een raam van 150 x 80 cm, kon men 700 plantjes laten opkomen, zodat per hectare één éénruiter nodig was voor zaaizaad.

Voor het drogen wordt de middennerf van het tabaksblad gekerfd.

Verzorging van het zaaigoed

Zo gauw de broeimest (paardenmest) de kwalijke dampen, zoals ammoniak, kwijt was en de grond warm aanvoelde, kon er gezaaid worden. Na acht dagen kwamen de plantjes op en kon er eventueel gelucht worden. 's Nachts als het afkoelde, dekte men de bak af met een rietmat om de warmte niet verloren te laten gaan. Stonden de plantjes te dicht op elkaar, dan moest er

gewied worden. Als het nodig was om te gieten, dan moest worden opgelet dat het niet te nat werd, want de plantjes waren erg gevoelig voor smet (wegrotten).

Het uitplanten

De planten werden uitgeplant zodra de kans op nachtvorst voorbij was. Rond 15 mei moest dit gebeurd zijn. Goede planten waren 6 tot 8 cm hoog. Enkele dagen voor het uitpoten moesten de planten goed gegoten worden, zodat de wortels de kluit behielden. De wortels dienden zo min mogelijk beschadigd te worden. Bij het uitpoten moest men er op letten dat de wortels recht naar beneden en diep in de grond kwamen, waarna de grond stevig werd aangedrukt. Bij droog weer moest er meteen gegoten worden, want tabak kan heel slecht tegen droogte. Op het land werden evengrote planten bij elkaar gezet. Als planten van ongelijke grootte door elkaar heen gezet waren, dan leidde dat tot het oogsten van bladeren van ongelijke rijpheid. Waren planten van gelijke grootte bij elkaar gezet, dan ontstond er vanzelf een zekere opvolging in de oogst. Dat was een goede zaak, want alle bladeren konden toch niet tegelijk geoogst worden.

Het gekerfde blad wordt opgespijld.

Het hakken en aanaarden

Zodra de planten aan de trek waren, dat wil zeggen nieuwe wortels hadden gevormd, dan kon begonnen worden met het hakken of schoffelen. Het aanaarden of 'aanheugen' werd gedaan als de planten ongeveer 25 cm hoog waren. Vanuit het pad werd dan de grond rond de tabaksplanten geschept, zodat deze stevig kwamen te staan.

Beschutten en beschaduwen

Vochtige warmte gaf bladeren met een losse bouw. Zulke bladeren, met grote intercellulaire ruimten en dunne celwanden, branden goed. Men probeerde hier de vochtig warme tropische omstandigheden enigermate te benaderen door kleine plantafstanden en het opsluiten van het gewas binnen dichte hagen van pronkbonen. Door de hagen werden de planten ook tegen de wind beschut. Elke tiende rij planten werd daarom vervangen door een dichte

bonenhaag. Een gangbare maat voor de percelen was 20 x 10 meter. Op zo'n stuk had men ongeveer 75 bonenstaken nodig, bij een afstand van 40 cm.

Het toppen van de tabak

Om dun blad te verkrijgen, moest er eigenlijk niet getopt worden en moesten bloemen en zaad blijven zitten. Een nadeel daarvan was echter, dat de uitgebloeide bloemen op de bladeren vielen en daar rotplekken veroorzaakten. Er ontstonden dan gaten in het blad, waardoor het bij voorbaat al minder bruikbaar werd. Als het blad nodig was voor sigaren, dan verwijderde men de bloemen dus wel. En als pruimtabak gewenst was, dan topte men nog verder terug, tot op 16-18 bladeren, om een dik en zwaar blad te verkrijgen, Die tabak was ook geschikt voor spintabak of karotten, waar snuif van gemaakt werd.

Dieven of zijscheuten

Dieven of zijscheuten staan in de oksels van de bladeren. Als ze 10 tot 20 cm waren, werden ze uitgebroken. Dat gebeurde meestal midden op de dag als de bladeren een beetje slap hingen. Zo voorkwam men beschadiging of afbreken van bladeren.

Het oogsten van de tabak

Het oogsten van tabak moest zo vroeg mogelijk gebeuren. Het juiste moment hing natuurlijk van de hele kweek af. De zomers hier zijn eigenlijk te kort om de tabak te laten rijpen, laat staan te drogen. Voor het plukken was de namiddag het meest geschikt. De bladeren braken of scheurden dan minder snel en dat was belangrijk voor de opbrengst.

De soorten blad

Aan de plant onderscheidde men een aantal soorten blad en wel als volgt:

- zandblad of zandgoed: dit waren de onderste 4 tot 6 bladeren.
- aardgoed of voetblad: dit waren de 8 bladeren die volgden op het zandgoed.
- middenblad of bestgoed: dit waren de 8 tot 10 bladeren die op het aardgoed volgden.
- topgoed: dit waren de 4 tot 8 bladeren bovenin de plant, als deze niet getopt was.

De lompen waren de 2 à 3 bladeren aan de voet van de plant. Dit was minderwaardige tabak. De zuigers of dieven werden met stengel en al gedroogd en leverden een donkere, ook minderwaardige tabak op.

Bewerking van de bladeren

Als het aantal geplukte bladeren groot genoeg was, werd er een begin gemaakt met het snijden van de middennerf, waarna de bladeren aan- of opgespijld werden. Aan de spijlen kwamen bladeren van gelijke lengte. Dit was een eerste sortering, waarbij beschadigde bladeren ook meteen apart werden gehouden. De volle spijlen gingen naar de droogruimten en werden in

de hank gehangen. De onderlinge afstand tussen de spijlen moest zo worden gekozen, dat de bladeren elkaar niet raakten en de luchtcirculatie overal goed kon plaatshebben.

Het drogen moest regelmatig, maar niet te snel gebeuren. Elk blad moest minstens vier weken drogen, zodat er voldoende tijd was om de chemische omzettingsprocessen te laten plaatsvinden waarmee de optimale smaak en geur werd verkregen. Bij te snelle droging bleef die omzetting achterwege en bleef het blad groen. Ging het drogen te langzaam, dan trad er schimmel op, waardoor de kwaliteit slecht werd. Alleen als het vocht in het juiste tempo verdampte, dan ontstond de mooie bruine tabakskleur. Was de tabak eenmaal droog, dan moest voorkomen worden, dat deze opnieuw vocht opnam omdat ook dan de kwaliteit sterk achteruit ging. Daarom hing men de tabak dan zo dicht mogelijk bij elkaar, zodat er niet teveel vocht in kon trekken.

Theo Gerritsen met een spijl tabaksbladeren. Deze door hemzelf geteelde tabak is niet geschikt voor comsumptie. Hij doet het alleen om het verwerken te kunnen demonstreren.

En als dan het hele proces voorafgaande aan het zaaien tot en met het bewerken na het oogsten goed verlopen was, dan was alleen nog het wachten op de tabakshandelaar en het geld dat zo hard nodig was.

Theo Gerritsen

Geraadpleegde literatuur:

1. *De teelt van tabak, nr. 28, Mededelingen van den tuinbouwvoorlichtingsdienst, door Ir. H.J.A. Slits;*
2. *Het tijdperk der grote ontdekkingen, Lekturama encyclopedie, door Duncan Castlereagh;*
3. *500 jaar tabakscultuur, de rijke geschiedenis van het roken, door Peter Bulthuis, 1992;*
4. *In grote trekken, door Deelnemers Stichting Sigarettenindustrie;*
5. *5000 jaar dagelijks leven – De renaissance, door W. van Stuivenberg;*
6. *Von der Schönheit der Pfeife, door A.P. Bastien.*

De verjaardagsactie

Deze keer in het midden van het Kringblad een staande foto. In de zestiger jaren werd deze bijzondere ansichtkaart gebruikt om jarige Bemmelnaren te feliciteren. Op de dag van zijn of haar verjaardag kreeg de jarige deze kaart door een lid van een van de Bemmelse jeugdbewegingen persoonlijk thuis aangeboden, tezamen met een papieren collectezakje.

Bij dit initiatief werkten diverse Bemmelse verenigingen op gebied van sport, padvinderij en kerk samen. Er was een centrale coördinatie om er voor te zorgen dat iedere jarige tijdig een kaart kreeg, dat de zakjes werden opgehaald en dat de opbrengsten op een goede manier werden verdeeld.

De tekst achter op de kaart maakte de bedoeling duidelijk. De jarige werd uitgenodigd om een feestgave in het zakje te doen. Later op dezelfde dag werd dat zakje weer opgehaald. Het stond niet uitdrukkelijk vermeld, maar het was de bedoeling een cent per leeftijdsjaar te geven. De kaart is ondertekend met 'De verjaardags-gastjes van de Bemmelse jeugd'.

De foto is genomen rond 1962 op het puin van het gesloopte Liduinagesticht, op de plaats waar nu het MGZ-gebouw staat.

Bovenaan links in het witte tennistenue en met racket staat Ineke van Huet. Naast haar zit Paul Oude Ophuis, die de misdienaars vertegenwoordigt. De volgende in het rijtje is, namens de welpen, Peter van Schaijk. Rechtsboven zien we Peter van Engen, die als acoliet de oudere misdienaars representeert.

Vóór Ineke van Huet zit, met stormlamp, Theo van Merwijk. Hij is verkenner. In het midden zien we, met bal, voor de voetbalvereniging Tonny Peren.

Links vooraan zit Maria van Orsouw, namens wandelclub 'De Vogido's'. Direct naast haar zit Elly van Turnhout. Zij is gids en het witte koord duidt er op dat zij al 'geïnstalleerd' is. Wilma van Rossum, ook op de voorgrond, is kennelijk nog niet zo lang bij de gidsen, want zij heeft het witte koord nog niet. Rechts op de voorgrond zit Annie Haafs. Zij draagt het tenue van de rolschaatsvereniging, waarvan zij ook het vaantje toont.

Deze niet alledaagse ansichtkaart is afkomstig uit de collectie van Jacques Janssen. Mevrouw Maria Brugmans-van Orsouw hielp mij bij het achterhalen van namen, plaats en tijd. Jos Oude Ophuis lostte het laatste stukje van de puzzel op. Door hun medewerking kon deze pagina Bemmelse geschiedenis tot stand komen. Mijn dank hiervoor.

Gerard Sommers

De posterijen in Ressen

Kort geleden vond ik in een la weer het mooie, met lichtbruin leer beklede, houten postzegeldoosje dat ooit nog van grootmoeder Van Gelder was. Zij bewaarde het altijd in een dressoir bij het briefpapier en de enveloppen. In het doosje paste een voorraadje kleine postzegels.

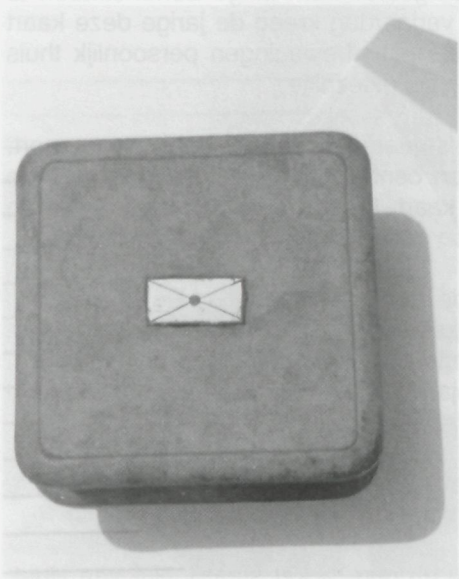

Er zaten nog wat losse postzegels in: drie van twee cent en eentje van vijf. In een tijd waarin je minimaal een velletje van 10 postzegels tegelijk moet aanschaffen en daar dan € 0,39 per stuk voor betaalt, zijn het duidelijk overblijfselen uit een al weer ver verleden.

Op de deksel van het fraai uitgevoerde postzegeldoosje is, in emaille, een envelopje met een rode lakzegel afgebeeld.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog was er in Ressen een hulppostkantoor. Dat was gevestigd in de kosterij, bij de familie Lamers in huis. Rond 1935 runde dochter Tien Lamers dit kantoor. De vaste openingstijden waren erg ruim, maar zelfs buiten de normale openingstijden werd je er altijd met veel plezier geholpen.

Je kon er terecht voor de normale postzaken en voor telegrammen. Vele contacten verliepen in die tijd per brief of briefkaart. Ik herinner me dat ik als kind regelmatig 's avonds met mijn moeder naar de brievenbus liep om daar een brief te posten voor een oom of tante of een ander familielid dat wat verder weg woonde. Als er haast bij was of voor speciale gelegenheden, dan werd er wel eens een telegram gestuurd, maar dat was toch een uitzondering. Voor de meeste dingen was het toen nog zo, dat er tijd genoeg was om het per brief af te doen.

Begin jaren dertig kwam er ook telefoon in Ressen. Bijna niemand had toen al zelf een telefoonaansluiting. Van het zogenaamde telefoonstation moest dus wel door haast iedereen in het dorp gebruik worden gemaakt. Maar natuurlijk gebeurde dat alleen in die gevallen waarin het echt nodig was en het niet per brief of op een andere manier kon.

Het Staatsbedrijf der PTT had met de gemeente een contract gesloten, waarin de gemeente zich garant stelde voor een minimumopbrengst. De gemeente heeft er vele jaren geld bij moeten leggen. Maar met deze telefoon was je als inwoner van Ressen toch weer wat minder geïsoleerd.

Het postzegeldoosje moet van ongeveer 1910 zijn. Als je het openmaakt, zie je vier vakjes, waarin je de losse postzegels op waarde kon sorteren. Voor prentbriefkaarten, gewone briefkaarten en brieven golden verschillende tarieven.

De brievenbus bij het Ressense hulppostkantoor werd voor de oorlog ieder avond gelicht door bakker Van Setten. Die leverde de te verzenden post af bij het postkantoor in Bemmel. De postbezorging gebeurde ook vanuit Bemmel. In Ressen kwamen onder meer de postbodes Jansen, Van Meurs en Huisman uit Bemmel en een Kampschroer uit Gendt. Het was een beroep met aanzien en de heren zaten ook altijd keurig in het uniform, inclusief pet. Als ze iets speciaals af te leveren hadden, dan overhandigden ze dat persoonlijk. En werden ze dan uitgenodigd voor een kopje koffie, dan hadden ze daar meestal wel tijd voor.

De brievenbus bij de kerk in Ressen nu.

In deze tijd is er in heel Ressen geen huis meer waar geen telefoon te vinden is. Telegrafie bestaat niet meer. Voor postzaken moet je vanuit Ressen al tientallen jaren naar Bemmel, waar inmiddels ook al geen volwaardig postkantoor meer is. Er wordt in Ressen gelukkig nog wel post bezorgd. En als je iets wilt versturen, dan kun je dat nog steeds kwijt in de brievenbus bij de kosterij. Het formaat van de rode brievenbus is afgestemd op het gebruik dat er tegenwoordig van wordt gemaakt. Het oude Staatsbedrijf der PTT heet inmiddels TPG Post.

Hennie Derksen

21 aug 1964

Joop Puntman: je handen doen dát, wat het hart je ingeeft

BEMMEL — „Het groeit onder je vingers", zegt de 30-jarige Haalderense kunstenaar Joop Puntman. „Voordat je met het eigenlijke werk begint, heb je wel vijftig ontwerpen gemaakt. Je kiest er die uit, welke je het meest bevalt en begint. Maar dat neemt niet weg, dat het eindprodukt toch anders wordt dan de tekening bedoelt. Je handen doen nu eenmaal, wat je hart je ingeeft..."

Het is moeilijk de kunstenaar, verbonden aan de pottenbakkerij „Het Ambacht Haalderen" en werkend in een vervallen gebouw — in Bemmel het spookhuis genoemd — dichtbij het kasteel-raadhuis, te vinden. Het ziet er allemaal vervallen uit en verscholen achter een paar bomen staat het gebouw te zuchten en te steunen ofdat het elk ogenblik in elkaar kan storten. Een deel van het oude herenhuis doet dienst als brandweergarage en de rest staat ogenschijnlijk leeg. Inderdaad ogenschijnlijk, want bij nadering van de „ingang" — de deur is in de loop der jaren verdwenen — begint een hond te blaffen en dit werkt het vermoeden, dat „die rest" nog wordt bewoond.

RELIëF

De jonge, joviale kunstenaar uit Haalderen is op het ogenblik bezig met een reliëf in chamotteklei, bestemd als decoratie voor de gevel van het in aanbouw zijnde Bemmelse bejaardencentrum, dat in begin oktober zal worden geopend. Voor een groot deel heeft het reliëf reeds zijn definitieve vorm gekregen. Niet minder dan 8 meter breed en 1.70 meter hoog is het werkstuk en wordt daarom in drie gedeelten gemaakt.

In juni is hij er al mee begonnen, maar heeft veel tegenslag ondervonden. In het begin bleek de kleisoort verkeerd te zijn, zodat hij na veertien dagen boetseren, de anderhalve centimeter opzetlaag weer moest verwijderen. Bovendien werd de pottenbakkerij te Haalderen een prooi der vlammen, zodat vele bestelde werkstukken verloren gingen en opnieuw moesten worden vervaardigd.

TERUGBLIK

Nu echter nadert het werkstuk, dat de voorgevel van het bejaardencentrum zal sieren, zijn voltooiing. Het reliëf stelt in symbolen een terugblik op het leven voor. Twee vogels bij een nest met jongen symboliseren het ontstaan van het leven. Dit tafereel is omgeven met bloesemtakken en tulpen, de lente voorstellend.

Het tweede tafereel beeldt de jeugd uit. Een kind speelt in een rivierenlandschap met daarbij een pony, het symbool van Bemmel. Deze uitbeelding vloeit over in dat van het huwelijk en de werkzaamheden, die daarmee gepaard gaan. Een kind ziet toe hoe moeder de was ophangt en de vader is aan het werk. Een speciaal beroep heeft Joop Puntman niet willen uitbeelden, maar hij heeft dit tafereel omlijst met symbolische tekens voor verschillende beroepen. Het laatste tafereel van het enorme reliëf is omgeven met verschillende herfstsymbolen, die de levensavond uitbeelden. Twee zwaluwfiguren wachten op een draad, gereed voor de grote trek...

Uut de ouwe deus

Joop Puntman op 'Brugdijk'

Dezer dagen was ik van plan um ´n stukske te schrieven over ´t kunstwerk uut ´t ouwe bejaordenhuus, dat korts is overgeplôtst nor 'De Gouden Appel'. Ik ging ´s wat rommelen ien mien eigen archief vur wat gegevens en vond uuteindelijk ien de ouwe deus dit knipsel uut 1964.

Da kwam goed van pas, want zo slo´k twee vliegen ien een klap! Op de foto ien ´t knipsel is Joop Puntman bezig mit ´t maken van ´t reliëf. Al ´n paor maond is ie bezig mit ´t acht meter breje en een meter zeuventig hoge kunstwerk.

´t Is ´n mooi verhaol dat wurd uutgebeeld; heel ´t leven van de Betuwse mins zit d´r ien! Hij duut precies uut de doeken wat ´t allemaol veurstelt en de pech die hij tot dan toe had bij ´t maken van ´t stuk.

Uuteindelijk is het reliëf niet op de veurgevel, mar ien de hal van ´t eind november 1964 geopende bejaordenhuus gekommen.

Ien ´t knipsel wurd ok nog gesproken over ´n vervallen gebouw, het spookhuus, het ouwe herenhuus dat op ienstorten steet; nou, da´s allemaol inder. ´t Gebouw waor Joop Puntman ien die jaoren huusde mit zien hundje, is 'Brugdijk'.

De opgroeiende derns uut die tied wier ´t verbooien um daor ien de buurt te kommen. Was dat nou umdat de bouwval te gevaorlijk was of umdat daor zo´n knappe jonge kerl huusde?

Da's allemaol al zowat veertig jaor gelejen! 'Brugdijk' is kort daorop gerestaureerd en steet al die jaoren al te pronken aon de Kinkelenburglaon.

Maria Janssen

Co Albers, schilderen uit liefhebberij

Het afleveren van de kalender is altijd een aardige gelegenheid om even een gesprekje aan te knopen met leden en ook niet-leden die via het bestellen van de kalender hun betrokkenheid bij onze woonomgeving of bij de kring hebben getoond. Bij het afleveren van de kalender 2003 kwam het gesprek bij de familie Venselaar op de schilderskwaliteiten van een oom. Deze had voor hen twee aquarellen gemaakt, geïnspireerd op foto's van eerdere kalenders. Het waren fraaie werken van typisch Bemmelse plekjes en het leek mij daarom aardig om de maker ervan eens op te zoeken. Ongeveer een maand geleden kwam het er ook daadwerkelijk van. Het werd een verrassende kennismaking met een aardige man.

De aquarel met het huis van Eef Damen in de Pas achter een rij knotwilgen.

Co Albers woont al zijn hele leven in Nijmegen. Hij is 80 jaar. Sinds deze zomer is hij weduwnaar. In 1947 trouwde hij met Willy (Mientje) Wannet uit de Groenestraat in Bemmel. Daardoor heeft hij als Nijmegenaar een speciale band met Bemmel, waar hij veel en ook graag kwam.

Zijn vader was aannemer in Nijmegen. Hij kocht huizen, knapte ze op en verkocht ze weer. Dat was de reden dat Co altijd potlood en papier binnen handbereik had en al vanaf een jaar of acht tekende hij veel. Aanleg had hij wel maar erin geschoold door tekenles of anderszins is hij niet. In de loop van de jaren kreeg hij het door oefening steeds beter onder de knie. Eerst waren het vooral tekeningen, ook in kleur. Later, vanaf de jaren '40, kwamen er aquarellen bij en olieverfschilderijen. Het tekenen en schilderen was een soort passie, een voortdurende drang om telkens weer opnieuw iets te willen maken. Gaandeweg werd de kwaliteit steeds stabieler en kreeg hij ook moeilijke zaken beter in de gaten. Als hij 'oud werk' terugziet, kan hij een stuk ontwikkeling ook zelf wel herkennen, maar over het meeste is hij wel tevreden.

Tekenen is altijd zijn hobby gebleven. Overdag werkte hij als administratief medewerker bij de PTT, onder meer voor de Rijkspostspaarbank, in Nijmegen. Hij deed dat van 1943 tot hij op 61-jarige leeftijd in 1984 met pensioen ging. Het viel zijn omgeving wel op dat hij mooi tekende en schilderde. Zo kreeg hij al vroeg verzoeken van familie, kennissen en collega's. Het waren vooral zijn collega's die zagen wat hij presteerde, die hem aanmoedigden om zich te laten betalen voor opdrachten. Schoorvoetend is hij dat gaan doen, maar nog steeds vindt hij het moeilijk om over geld te praten. In een blokje noteerde hij zijn opdrachten: groot en klein, tekeningen en schilderijen, alles bij elkaar ruim 1300 stuks. Wat hij voor zichzelf maakte en wat hij echt weggaf, staat daar nog niet eens bij.

Co heeft er geen moeite mee iets in opdracht te doen. Maar hij heeft wel een bepaalde voorkeur. Portretten doet hij eigenlijk nooit. Ook het moderne werk doet hij niet veel. Wel maakt hij graag kleurrijke composities met bloemen, soms heel natuurgetrouw en een andere keer weer heel gestileerd. Daarnaast zijn er stillevens, vogels om het huis, dieren in het landschap, knuffeldieren en geboorteschilderijtjes. Maar het meeste indruk maken toch wel zijn olieverfschilderijen, zowel groot als klein, die bestaande huizen of andere gebouwen als onderwerp hebben en waaraan hij een bijzondere, nostalgische sfeer weet mee te geven. Vooral met dat laatste is zijn naam van mond tot mond gegaan.

Het meest indrukwekkende werk dat ik bij hem thuis zag, is het prachtige olieverfschilderij van 'De Kinkelenburg' dat voorgoed op een ereplaats in zijn woonkamer hangt. Het was zijn eerste echte grote werk en hij maakte het als een blijvende herinnering aan de plek waar hij in 1947 trouwde. Op het schilderij zien we het Bemmelse kasteel-raadhuis zoals wij dat kennen van na de restauratie. Toen Co trouwde was het herstel nog volop gaande. Het wat donker getinte werk wordt in zijn uitstraling nog versterkt door de prachtige lijst. Het is niet verwonderlijk dat menig Bemmelnaar hem later gevraagd heeft om 'De Kinkelenburg' nog eens te schilderen.

'De Kinkelenburg' van Co Albers.

Kwam de inspiratie voor 'De Kinkelenburg' voort uit het feit dat hij daar trouwde, andere onderwerpen haalde hij van foto's, uit tijdschriften, kalenders en boeken. Hij heeft inmiddels een aardige documentatie opgebouwd van onderwerpen waar hij ooit nog eens mee aan de gang wil. Hij voegt er wel altijd iets van zichzelf aan toe. Ook mag hij graag inspiratie putten uit de werken van Vincent van Gogh. Afgaande op de voorbeelden die hiervan zijn woonkamer sieren, moet ik zeggen dat hij ook daarbij heel goed de sfeer weet te pakken.

Het spreekt vanzelf dat veel van hetgeen hij vastlegde Nijmeegse onderwerpen betreft. Een aantal jaren geleden werd hij eens door een collega uitgenodigd op een reünie van bewoners van de Benedenstad. Het feest was in een zaal aan de Krayenhofflaan. Co had op verzoek wat van zijn werk meegebracht. Het sloeg duidelijk aan, want aan het eind van die avond ging hij met 24 opdrachten naar huis. Voor verschillende opdrachten met oud-Nijmeegse onderwerpen maakte hij gebruik van afbeeldingen uit de archieven. Opdrachtgevers namen zijn werk mee naar het buitenland, waar het vaak dienst doet als een blijvende herinnering aan de vroegere woonplaats. Met zijn liefhebberij haalde hij ook al de lokale pers.

Op 18 mei 1984 verrasten familie en vrienden Co met een stiekem ingerichte expositie van zijn werk in 'De Kinkel' in Bemmel. Daarmee bedankten ze hem voor de vele mooie werken die hij in de loop van de tijd voor hen had geschilderd. De betreffende schilderstukken waren voor die gelegenheid nog eens bij elkaar gebracht. Hier opent Co deze tentoonstelling onder toeziend oog van zijn vrouw Willy.

Regelmatig komt het voor dat hij het verzoek krijgt om een bepaald object ook voor een andere opdrachtgever nog eens te doen. Dergelijke herhalingsverzoeken vindt hij geen probleem. Het exact naschilderen van een foto doet Co liever niet. Het gaat meer om de sfeer. Ook personen kom je in zijn werk nauwelijks tegen. Het komt zelden voor, maar een opdrachtgever die niet tevreden is, hoeft zijn werk niet af te nemen. Dan zoekt Co er liever een andere bestemming voor.

Co heeft duidelijke ideeën over de lijsten die het beste bij zijn werk passen. Hij vindt de lijst bijna net zo belangrijk als het werk. Toen hij nog op het postkantoor aan de Van Schevichavenstraat werkte, behoorde hij tot de zogenaamde 'la-eters'; dat waren personeelsleden die brood meenamen, tussendoor gauw aten en de pauze tussen de middag gebruikten om snel de stad in te gaan. 's Maandagsmiddags ging Co dan meestal naar de 'lusemert', op zoek naar mooie oude lijsten voor zijn schilderwerken. Vond hij een mooie en was de prijs naar zijn zin, dan nam hij hem mee naar zijn werk en 's avonds op de fiets mee naar huis. Het gaf hem altijd extra voldoening als zijn werk op die manier van een fraaie omlijsting kon worden voorzien.

Behalve van schilderen is Co ook wel een liefhebber van tuinieren en fietsen. Zijn vrouw hield daar ook van. Co prijst zich gelukkig dat zij daarnaast ook graag las en van handwerken hield. Daardoor kon hij zonder problemen veel tijd aan het tekenen en schilderen besteden. Zijn vrouw stimuleerde hem daarbij. Als bewijs daarvan hangen overal, door het hele huis heen, de zelfgemaakte tekeningen, aquarellen en schilderijen. Eén van die tekeningen laat een winterkoninkje zien tussen de irissen in zijn tuin op zoek naar voedsel. Hij werd er door zijn vrouw op attent gemaakt. Co heeft hem laten drukken op het gedachtenisprentje dat bij haar crematie werd uitgedeeld.

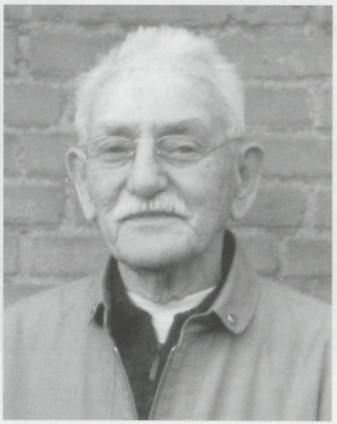

Co Albers in november 2003.

Co was bang, dat hij na het overlijden van zijn vrouw, in augustus van dit jaar, zijn plezier in het schilderen zou kwijtraken. Tot zijn eigen opluchting is hij echter alweer bezig geweest met waterverf en kleurpotlood. Zo heeft hij ook dit jaar al verschillende kerstkaarten gemaakt. En aan het eerste echte schilderstukje heeft hij zich inmiddels ook weer gewaagd. Het geeft hem veel afleiding.

Het gesprek komt in de loop van de avond meermalen op Bemmel en hoe dat in de afgelopen tijd is veranderd. Co was niet zo lang geleden nog in de Groenestraat en zag dat veel van de open ruimte nu is volgebouwd. Hij vertelt over hoe hij daar vroeger bij zijn schoonfamilie logeerde met het dakraam open en op die manier de vogels in de bloeiende perenbomen bijna 'binnen handbereik' had. Dat huis heeft hij vele jaren terug, uiteraard, ook geschilderd. Het is toeval, maar het is hetzelfde huis als dat is opgenomen bij de maand maart 2004 van de kalender van de kring, waarvan ik een exemplaar als aardigheidje voor hem had meegenomen. We vergelijken de afbeeldingen.

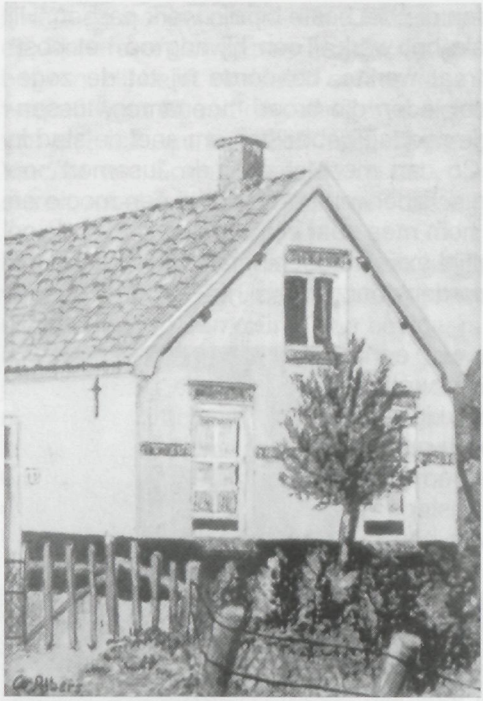

Het door Co Albers gemaakte schilderijtje van het huis van zijn schoonouders aan de Groenestraat 13 in Bemmel.

Ook aan dat huis, dat ongeveer 17 jaar geleden na het overlijden van schoonvader door de familie Wannet werd verkocht, blijkt in de tussenliggende jaren het nodige veranderd.

Wat begon als het opzoeken van 'een Nijmegenaar die naschilderde wat op onze kalender was opgenomen', is een plezierige kennismaking geworden met een enthousiaste man die allang mooie Bemmelse plekjes schilderde voordat wij begonnen ze op een kalender op te nemen. Ik hoop dat hij zijn hobby nog lang en met veel plezier mag beoefenen.

Gerard Sommers

Kalenderkopers: het jaar 2004 is echt een schrikkeljaar!

Vrijwel alle jaarkalenders 2004 van de kring waren al afgeleverd toen op 27 november telefonisch de vraag binnenkwam waar 29 februari was gebleven. Ongeloof en schrik streden even om voorrang. Maar helaas, tot onze schande en grote schaamte moeten we erkennen dat we niet in de gaten hebben gehad dat de maand februari 2004 op de kalender van de kring een dag eerder eindigt dan in een schrikkeljaar de bedoeling is. Maar gelukkig: doordat we de controlepunten en data in het verdere verloop van de kalender wel goed hebben afgestemd, zit de fout alleen op de laatste dag van februari en werkt deze niet door in de rest van de kalender. Daardoor is 2004 geen rampjaar geworden, al is het voor ons toch wel meer een schrik- dan een schrikkeljaar!

We betreuren deze fout en bieden we de gebruikers van de kalender onze verontschuldigingen aan voor het eventueel hieruit voortvloeiende ongemak. Wij hopen echter dat u over dit gebrek heen wilt stappen en beloven u nu al, dat we voor 2008 nog beter op zullen letten.

Het bestuur

Straatnamen in Bemmel, Haalderen en Ressen

Dr. Bouwdijk Bastiaansestraat

De Dr. Bouwdijk Bastiaansestraat in Bemmel is een vrij lange straat. In eerste instantie, tijdens de bouw van de wijk 'Klappenburg', liep deze al van de Oostervelden tot aan de Ds. Israëlstraat. Bij de uitbreiding van de wijk werd de straat doorgetrokken tot aan de Wardstraat. Op 11 juli 1968 ging de Raad van de gemeente Bemmel akkoord met het voorstel van burgemeester en wethouders voor de straatnamen in dit gebied.

De naam Dr. Bouwdijk Bastiaansestraat, zoals vermeld op acht straatnaamborden, is niet geheel correct. De man naar wie deze straat werd genoemd heette Marius Adolphus **van** Bouwdijk Bastiaanse. Hij werd geboren in Bemmel op 21 november 1886. Zijn vader en grootvader waren medici en ook twee broers waren arts. Na in Nijmegen op de H.B.S. zijn diploma te hebben gehaald, ging hij op 4 oktober 1905 in Utrecht studeren. Daar studeerde hij op 1 november 1912 af als arts. Van Bouwdijk Bastiaanse trouwde in 1921 met M.A.W. de Groot. Hun huwelijk is kinderloos gebleven.

Na een aantal jaren als assistent-gynaecoloog gewerkt te hebben, vestigde hij zich in 1918 in Rotterdam als gynaecoloog. Later was hij hoofd van de afdeling obstetrie (verloskunde) en gynaecologie van het St. Franciscusziekenhuis in de Maasstad. Er verschenen in de loop van die jaren talrijke publicaties van zijn hand in diverse medische tijdschriften.

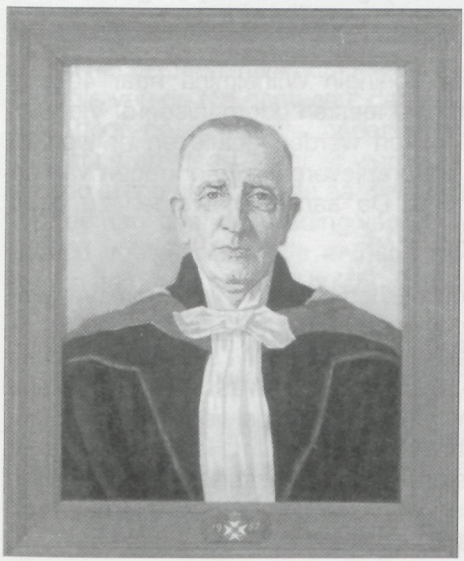

In mei 1938 werd hij benoemd als hoogleraar geneeskunde, verloskunde en gynaecologie aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Ruim dertig jaar nadat hij uit Bemmel was vertrokken, stuurde ook ons gemeentebestuur hem bij deze gelegenheid nog een felicitatie.

Van de hoogleraren van de Universiteit van Amsterdam zijn portretten gemaakt. E. Fernhout legde in 1952 Van Bouwdijk Bastiaanse vast in een olieverf op doek van 71x56cm. Omdat de schilder later weigerde de in 1957 toegekende onderscheiding op het portret bij te schilderen, is deze uiteindelijk op de lijst terechtgekomen.

Van Bouwdijk Bastiaanse was docent, werkte mee aan diverse standaardwerken over gynaecologie die decennialang werden gebruikt bij de betreffende opleidingen en stond bekend als een veeleisend examinator. Daarnaast was hij een vaardig gynaecologisch chirurg, die diverse chirurgische technieken op zijn vakgebied verder ontwikkelde.

Als bekroning van zijn indrukwekkende loopbaan verkreeg hij in 1957 nog een eredoctoraat aan de universiteit van Leeds en werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. In deze periode verhuisde hij van Rotterdam naar Den Haag. Daar overleed hij in 1964 aan de gevolgen van een auto-ongeluk.

Maria Janssen

Oud archiefmateriaal

Het jaar 1938 stond enerzijds in het teken van de nog steeds voortdurende crisistijd en anderzijds waren er heuglijke gebeurtenissen rond het koningshuis. Prinses Juliana en prins Bernhard, die het vorige jaar in het huwelijk waren getreden, werden op 31 januari verblijd met de geboorte van een dochter, die Beatrix werd genoemd. Bij de gezinnen J.H. Wemmers en F.F. Derksen was op dezelfde dag een baby geboren en zij kregen elk een gratificatie van *f* 25.

In de zomer van datzelfde jaar vierde koningin Wilhelmina haar 40-jarig ambtsjubileum. Daarvoor werden uitgebreide feesten georganiseerd. Vlaggen werden gerepareerd en uitgestoken, klokken werden geluid en er werden kinder- en buurtspelen georganiseerd. De oranjeverenigingen kregen van de gemeente 25 cent per schoolgaand kind. De aankopen werden zo goed mogelijk over de diverse winkeliers verdeeld.

Ook de kermissen hoorden bij de feestelijkheden. Er werden dansvergunningen verleend in Bemmel aan M. Bouwman, P. Ebbers, H.E. Janssen, de weduwe Verweijen, J.J.R. Nas, H. Havekes, F. Derksen, W. Lintsen en S. Nas. In Haalderen kon men dansen bij A.Th. Derksen en A. Wassink en in Ressen bij E. van Beek. Muziekvergunningen waren er in Bemmel voor M. Bouwman, de weduwe Verweijen, S. Nas en Th. Kemperman. In Haalderen was er muziek bij A.Th. Derksen en J. ten Westenend en in Ressen bij H. van Eck en E. van Beek. Veldwachter P.P. Huisman incasseerde ook nog een dans- en een muziekvergunning in Bemmel, maar niet bekend is bij wie.

Burgemeester Herckenrath haalde persoonlijk het geld op van de vermakelijkheidsbelasting bij de vergunninghouders van radiomuziek, voor toneelrecht en voor de dansvergunningen. Op de kermis in Bemmel stonden 1 schiettent, 4 suikergoedkramen, 1 gebakkraam, 1 speelgoedkraam, 3 viskramen, 2 ijscowagens en 1 fototoestel. Dit laatste staat op deze manier in de stukken vermeld. Bedoeld zal zijn een fotograaf.

Het materiaal van de luchtbeschermingsdienst werd uitgebreid met 1 rode seinlantaarn, 200 armbanden, 5 draagbaren, 3 gasmaskers, 300 legitimatiekaarten en een exemplaar van het boekje 'luchtbeschermingsplannen'. Er werden EHBO-cursussen gegeven, onder andere door de Elster tandarts B.W. Berenschot, en de heer Th. Hoedemaker kreeg ƒ 4 subsidie voor de instandhouding van twee EHBO-posten. De veldwachters moesten cursussen volgen, die gegeven werden door de 'commissie van toezicht op de veldwachterscursussen in Gelderland'.

Voor de normale exploitatie van het onderwijs kregen de schoolbesturen een vergoeding van ƒ 6,52 per leerling per jaar. Daaruit moesten alle lopende kosten zoals leermiddelen, verwarming, verlichting, schoonmaak en het onderhoud van de gebouwen betaald worden. Het aantal leerlingen bedroeg in 1938 op de RK meisjesschool 195, op de RK jongensschool 190, op de Ned. Hervormde school 61 en op de school in Haalderen 197 leerlingen. Het onderwijzend personeel werd door het Rijk betaald.

De schaduwkant van deze tijd vormde nog steeds het grote aantal mensen, dat op het bestaansminimum leefde. De armbesturen van de RK kerken en de diaconie van de NH gemeente deden wat ze konden en zij werden voor 50 tot 75% door de gemeente ondersteund. Verder distribueerde de gemeente margarine en vlees. Maar er werd ook naar persoonlijke behoeften gekeken: iemand kreeg geld voor de aanschaf van kunstmest, anderen kregen toelagen voor de aanschaf van kleding voor de kinderen. Er werd een trapnaaimachine betaald voor iemand, die er haar brood mee moest verdienen. Sommigen kregen een bijdrage in de huishuur of in de premie van een levensverzekering. Iemand kreeg een ledikant met stromatras. Voor een woonwagenbewoner werd de reparatie aan zijn woonwagen betaald. Verder verstrekte de gemeente spek, manufacturen, brillen en schoenen.

Er waren echter ook mensen die het beter ging. Nu het wegennet beter begaanbaar werd, kwam er meer verkeer op de wegen. Er waren in 1938 35 aanvragen voor een rijbewijs.

Joop Verburg

Karel van Setten, een trotse burgerwachter

In de vorige uitgave van ons Kringblad schreef ik over de Bemmelse Burgerwacht. Naar aanleiding daarvan kreeg ik diverse reacties.

Eén van die reacties kwam van ons kringlid mevrouw Jopie van Setten. Zij herinnerde zich dat haar vader Karel van Setten zijn leven lang een medaille had bewaard die hij ooit bij schietwedstrijden had gewonnen. Hij had er wel eens met een zekere trots over verteld, maar het was lang geleden gebeurd en Jopie had zich van de precieze omstandigheden eigenlijk nooit goed een voorstelling gemaakt. Toch had ze de medaille, ook na het overlijden van haar vader, zorgvuldig bewaard. Aan het denken gezet door het bedoelde artikel had ze hem al snel weer gevonden.

Hiernaast is de voorzijde van de medaille op ware grootte afgebeeld. Het is een vrij zwaar, zilveren stuk. Op de medaille zijn drie schutters afgebeeld, met het wapen in de aanslag. Ze dragen burgerkleding. Door de hoeden met veer doen ze aan jagers denken. Rond de rand zijn takken afgebeeld. Soortgelijke medailles werden in die tijd veel gebruikt bij de Burgerwacht en de Bijzondere Vrijwillige Landstorm. Van de kant van de overheid werd het schieten door leden van de burgerwacht aangemoedigd. Dat gebeurde door het beschikbaarstellen van wapens en munitie, het houden van schietoefeningen en het uitschrijven van wedstrijden.

Karel van Setten was kennelijk een verdienstelijk schutter. Volgens de inscriptie aan de achterzijde van de medaille won hij in 1923 de eerste prijs in de A-categorie. Hij was op dat moment 22 of 23 jaar oud en woonde in Ressen. Wat opmerkelijk is, is dat de medaille specifiek ook Burgerwacht Ressen vermeldt. De afdeling Ressen vormde sinds de oprichting in 1919 organisatorisch en financieel één geheel met de burgerwachten van Bemmel en Haalderen en in latere jaren trad men steeds onder de naam Burgerwacht Bemmel naar buiten. Of de Ressense afdeling vaker zelfstandig schietwedstrijden organiseerde, is mij niet bekend.

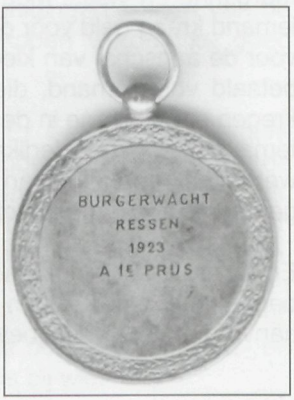

De wedstrijd waar het hier om gaat, werd gehouden op 12 september 1923. Die dag werd gevierd dat koningin Wilhelmina 25 jaar eerder was gekroond. In 'De Betuwe' van 21 september 1923 komen we het volgende verslag tegen:

RESSEN. H e t j u b i l e u m f e e s t . Reeds dagen van te voren hadden zich de inwoners van Ressen beijverd hun dorp te versieren voor den dag, waarop het jubileumfeest ter eere van de 25-jarige regeering van H.M. onze Koningin zou plaats hebben.

Toen dan ook de 12de van deze maand was aangebroken, had het dorp met zijn eerebogen en versierde feesttent een vroolijk en feestelijk aanzien.

Om zeven uur 's morgens werd de feestdag aangekondigd door een kanonnade waarna om half acht de torenklok haar blijde klanken liet hooren. Uit alle huizen zag men de driekleur wapperen.

Tegen negen uur verzamelde zich de burgerwacht bij den heer G.J. v. Olst, vanwaar een marsch door het dorp gemaakt werd, voorafgegaan door het Groessensche muziekcorps 'St. Caecilia' en gevolgd door een auto waarin de heer Verweyen, loco-burgemeester en de heer Jansen, secretaris der gemeente Bemmel, hadden plaatsgenomen.

Er was een groote belangstelling; uit alle huizen kwamen de menschen om de kranige burgerwacht te zien voorbij trekken.

Na den marsch werd er halt gehouden op de weide der Gebr. Mulder, waar het feest zou plaats hebben, en nam de schietwedstrijd een aanvang. Deze was verdeeld in 2 klassen n.l. A. voor de goede schutters, waaronder veel ex-militairen en B. voor de minder goede schutters. Dit alles werd nog opgevroolijkt door het kranige muziekkorps het welk zich zeer geweerd heeft.

Na afloop vereenigden zich de burgerwachtleden in de feesttent, waar de heer Verweyen een korte toespraak hield, waarin hij hulde bracht aan H.M. de Koningin en verder de feestvierenden een gezellige dag toewenschte. Vervolgens werden door den commandant der Burgerwacht, den heer Homan v.d. Heide, de prijzen uitgedeeld aan de beste schutters der beide klassen. Er waren door het bestuur acht prijzen voor iedere klasse uitgeloofd, waarvan in klasse A. de eerste prijs, bestaande uit 2 Dunlopbanden en een zilveren medaille, cadeau der Bemmelsche Burgerwacht, werd toegekend aan K. van Setten, vervolgens de 2e prijs aan B. Lamers, 3e pr. W. Wolters, 4e pr. F. Buurman, 5e pr. G. van Setten, 6e pr. J.W. Lamers, 7e pr. G. Koenen, 8e pr. H. Derksen Jr. en voor klasse B. de eerste prijs, bestaande uit een Solar-carbidlamp aan A.W. Pierson, 2e pr. Th. Evers, 3e pr. W.J. Lintsen, 4e pr. C. Lamers, 5e pr. Th. Lintsen, 6e pr. J. Ederveen, 7e pr. A.W. Knipping, 8e pr. J. van Druten.

Hierna werd een "Lang zal hij leven" aangeheven voor den heer commandant, waarna ieder zich huiswaarts begaf om zich 's middags voor de kinderfeesten weer te vereenigen.

Om 2 uur werd door Ds. Pierson een korte openingsrede gehouden waarin een huldiging werd gebracht aan H.M. de Koningin. Spr. wees er op, dat

hoewel H.M. niet persoonlijk aanwezig was, toch in gedachte tegenwoordig moest zijn en wenschte verder een gezellige en aangename dag.

De kinderspelen bestonden uit: jongens zakloopen; jongens hardrijden; meisjes en jongens balkruien; meisjes langzaamste fietsen; meisjes baldragen; jongens en meisjes turfdragen en jongens en meisjes ringsteken. Alles had een goed verloop en de jeugd weerde zich dan ook ijverig. Na afloop werden de kinderen getracteerd op limonade in jubileumbekers, krentenbroodjes en chocoladereepen.

Van een andere feestelijke gelegenheid uit het Bemmel van de twintiger jaren is deze foto van het balkruien. De bedoeling was om de bal op de kruiwagen te houden terwijl een parcours werd afgelegd.

's Avonds was er dansmuziek en werden er voordrachten gehouden door den heer Kramer, Humorist uit Nijmegen, welke zeer in den smaak vielen. Vele bezoekers waren er gekomen, niet alleen uit Ressen, maar ook uit omliggende dorpen als Bemmel en Elst.

Het feest nam ten slotte om 1 uur een einde met het zingen van "Wien Neerlands bloed', waarna allen zich zeer rustig en voldaan naar huis begaven.

Moge hier nog een woord van hulde gebracht worden, en wel vooreerst aan de heeren Gebr. Mulder, die op zoo welwillende wijze hun weide voor het feest hebben afgestaan, vervolgens aan de leden van de feestcommissie, die dit feest zoo keurig georganiseerd hebben en aan den secretaris der feestcommissie, den heer J.W. Lamers die met opoffering van tijd en moeite heeft mede gewerkt om het feest zoo goed mogelijk te doen slagen. Tevens hulde aan den heer Kramer, die op zoo voortreffelijke wijze de verschillende karakters uit zijn voordrachten en liederen uitbeeldde en ten slotte aan alle burgers, die medegewerkt hebben aan het versieren van het dorp.

Hier eindigt het zeer uitgebreide verslag van de festiviteiten rond het zilveren jubileum van Koningin Wilhelmina. Het krantenartikel biedt een mooie inkijk in de wijze waarop een dergelijk feest toen werd gevierd.

Karel van Setten, hiernaast op een foto uit 1921, was op 12 september 1923 de beste schutter bij de burgerwacht in Ressen.

Dat we 80 jaar later de uitgereikte medaille nog kunnen bewonderen, is eigenlijk ook een opmerkelijk verhaal. Zoals gezegd was Karel van Setten best trots op zijn medaille. Hij bewaarde deze daarom in zijn geldkistje. Daar lag de medaille in de tijd dat Van Setten met zijn gezin in Bemmel een winkel begon aan de hoek van de Dorpsstraat, tegenover 'Het Hoog'. En ook nog, toen in 1944 bij de bevrijding van de Betuwe het front dwars door Bemmel kwam te liggen en ook de familie Van Setten op de vlucht moest. Het geldkistje kon toen niet worden meegenomen. Ze verstopten het 'veilig' onder een voorraad kolen in de kelder van hun huis. Het front schoof nog diverse keren heen en weer. Uiteindelijk namen Engelse soldaten hun intrek in het huis en de winkel van Van Setten. De familie Van Setten kwam aan de overkant van de Waal terecht.

Toch was Karel van Setten er niet gerust op. Daarom nam hij op een bepaald moment een Canadese militair, die vanuit Nijmegen naar Bemmel zou gaan, in vertrouwen. Hij legde de betreffende soldaat uit waar zijn huis stond en waar hij zijn kistje met kostbaarheden en papieren had verstopt. Hij was kennelijk voldoende duidelijk geweest in het beschrijven van de situatie want de Canadees had, eenmaal in Bemmel, het huis al snel weten te vinden. Hij had zich daar gemeld en onder het oog van enkele verbaasde Engelsen was hij vervolgens recht op zijn doel afgestapt, had wat kolen opzij geschoven en daar het geldkistje tevoorschijn gehaald. Niet lang daarna nam Karel van Setten zijn kistje weer in ontvangst. Het verhaal werd later nog vaak verteld.

Dankzij deze Canadese militair, die het vertrouwen van Van Setten niet beschaamde, ging het kistje met inhoud niet verloren. En daarmee verdween ook de medaille niet voorgoed.

Het artikel in het vorige blad was voor mevrouw Van Setten aanleiding om de medaille aan de kring te schenken. Daarmee is het één van de weinige tastbare herinneringen aan de burgerwacht in onze collectie. Wij zijn er erg dankbaar voor en zullen de medaille met zorg bewaren.

Gerard Sommers

't Is historisch

Hangjongeren

Tegenwoordig spreekt men vaak van hangjeugd, als men groepjes jongelui bij elkaar ziet staan en vaak luidkeels met elkaar hoort kletsen. We denken wel eens, dat dit een verschijnsel van de tegenwoordige tijd is, maar in mijn jeugd kenden we iets dergelijks ook. Net als nu zochten jongelui elkaar 's avonds en op zondag op, hoewel ze nog nooit van de benaming hangplek hadden gehoord. En natuurlijk werd er wel eens iets uitgehaald. Als er een feest werd gehouden, bijvoorbeeld een bruiloft, werd de hele buurt uitgenodigd. Dat wil zeggen de ouderen. De jongelui waren lang niet overal welkom. Zij zwierven overal rond en probeerden natuurlijk hun deel van de lekkernijen van het feest te pakken te krijgen.

Meestal stonden gebak en flessen drank in de kelder en de jongens probeerden dan met een schepje dat ze aan een lange steel hadden gemaakt via het raam gebakjes op te scheppen en die zo uit de kelder te halen. Met een lange stok waaraan een touwtje met een lus was geknoopt, werd getracht flessen op te hengelen. Soms gleed de lus van de hals en dan viel de fles kapot. Dan was het uit met de pret.

Op een oudejaarsavond werd vaak gekaart om de lange avond om te krijgen. Zo ook bij ons in huis. Ondertussen had een stel jongens via het kelderraam een weckpot met kersen uit onze kelder gehaald. Ze wisten echter niet hoe ze die fles open moesten krijgen en ze kwamen er mee bij ons binnen. Ze lieten de weckfles vol trots zien en zeiden: "Kijk eens! Die hebben we bij Wim van Lot (Peters) uit de kelder gehaald. Wie weet hoe je die open moet maken?" Iedereen vond dat prachtig en Moeke, zo noemden we onze moeder, maakte de pot open en iedereen smulde van de kersen. Pas de volgende dag ontdekte Moeke, dat het haar eigen weckfles was....

Op een andere kaartavond had Moeke koffie gezet in de keuken. Toen ze later in de keuken kwam om de koffie in te schenken, was er geen koffie meer en ook geen kan en geen kopjes! Buiten, midden op de weg, hebben jongelui koffie zitten drinken. Er werd echter niets vernield. Kan en kommen kwamen onbeschadigd terug.

Bij slagerij Smulders aan de Dorpsstraat was de winkeldeur tevens de voordeur van de woning. Gezinsleden, familie en bekenden liepen gewoon door de winkel naar binnen. De winkelbel rinkelde dan en als er niemand in de winkel stond, riep men: "Blijf maar", ten teken, dat er geen klanten waren.

In het midden van de foto, aan de linkerkant van de weg, zien we de slagerij van Smulders. Voor de jongens op de voorgrond sluit vanaf links de Loostraat aan op de Dorpsstraat. Achter de auto zien we nog de muur van het schoolplein. Deze ansicht, uit de collectie van Jacques Janssen, werd in 1933 verzonden.

Op een avond liep een stel jongens door de ramen naar de uitgestalde worsten te kijken. Ze zagen er heerlijk uit. Wie durft? Toon Derks durfde alles, meende hij. Hij zou dat varkentje wel eens even wassen. Hij hoefde alleen maar "Blijf maar" te roepen en dan kon hij zijn gang gaan, meende hij. Maar toen het er op aan kwam, was hij erg zenuwachtig. Hij stapte naar binnen en de deurbel rinkelde. Hij greep de worst en riep meteen: "Blijf maar, ik heb hem al!" waardoor de familie Smulders natuurlijk wist, dat er iets niet pluis was. Maar Toon was al weg en de worst zal wel niet meer te achterhalen geweest zijn....

Herman Roelofs

Contributie 2004

De contributie voor het jaar 2004 is voor het eerste lid uit een gezin vastgesteld op € 12,00 en voor tweede en volgende gezinsleden op € 4,50 per persoon. U kunt uw contributie nu al voldoen door betaling van het verschuldigde bedrag op onze rekening bij de Rabobank 10.57.26.443. Maar u kunt ook de acceptgiro afwachten, die in maart of april bezorgd zal worden.

Het bestuur

Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (11)

Vergeten drama's - Doornikse waterwerken een bodemloze put

Familie De Ranitz op de rand van bankroet

In de 17e en de 18e eeuw, ook wel de kleine ijstijd genoemd, werden Doornik en de Betuwe door een lange optocht van natuurrampen geteisterd. In 1672 golfden de Franse piekeniers plunderend en moordend over het Betuwse land.[1] De feiten in de bronnen spreken boekdelen maar er zijn geen boekdelen die ons vertellen hoe de gewone mensen in de polder die calamiteiten konden overleven. Zij konden niet anders dan berusten, hun dierbare doden begraven en met de moed der wanhoop opnieuw beginnen. Tegen beter weten in want altijd lag de vijandige Waal, die have en goed bedreigde, op de loer. Dat vereiste constant onderhoud van ritsen en kribben, dijken en inlagen. Meer dan de andere dorpelingen werden de Doornikse mensen geplaagd met het onderhoud van de uiterst gevaarlijke Doornikse schaardijk die na de doorsnijding van de Ooij was ontstaan.[2] Het kostte vele manuren en kapitaal. De familie Van Rhenen werd geruïneerd door niet op te brengen hoge onderhoudskosten van de Doornikse waterwerken. Jan Hacfort verslikte zich in die stijgende kosten en liet bij zijn dood een desolate boedel na en tenslotte kwam de familie De Ranitz op de rand van een bankroet. 'Huis Doornik' lijkt wel een ongeluksgoed schreef jonker J.B.S. de Ranitz.

Onrechtvaardig Betuws waterrecht veroorzaakte ondragelijke lasten

De geërfden of dijkplichtigen, ook dijkgeslaagden of gehoefslaagden genoemd, waren verplicht het gedeelte van de bandijk dat aan hun percelen grensde, hun dijkvak, voor eigen rekening te onderhouden. Dat was geregeld in het dijkrecht dat voor de Bovenambten in het kwartier van Nijmegen gold. Bij het onderhoud moesten de richtlijnen en aanwijzingen van de dijkstoel worden opgevolgd.

De dijkplicht was dus aan het perceel gebonden. Dat heette dat het perceel besmet was. Bij verkoop of erfenis ging die onderhoudsplicht automatisch over op de nieuwe eigenaar. In de cedulen werden alle mutaties in het grondbezit nauwkeurig genoteerd en de lengte van het dijkvak werd met paaltjes op de dijk precies aangegeven. Maar het maakte heel wat uit of een dijkvak aan een glijoever met brede uiterwaarden lag of dat de dijkgeslaagde werd opgezadeld met een gevaarlijke en bewerkelijke schaardijk waar je als het ware in de winter en in de zomer met de schop bij kon blijven staan. Zoals bijvoorbeeld de schaardijk van Doornik, die na de doorsnijding van de Ooij was ontstaan[2]. Waar het Waalwater zomer en winter tegenaan klotste en gevaarlijke draaikolken de kribben en het dijklichaam ondermijnden.

Vooraf een begroting maken van de kosten was onmogelijk omdat op onverwachte momenten in de zomer dijkbeschadigingen en dijkverzakkingen optraden. De grootgrondbezitters wentelden die kosten af op hun pachters en de pachters moesten beknibbelen op hun uitgaven wat betekende dat de landarbeiders minder loon kregen. Zo pachtte Thomas Lamberts in 1649 het landgoed Doornik van de familie Van Rhenen voor 350 Hollandse guldens op voorwaarde dat hij de Doornikse dijk zou onderhouden. Lamberts redde het niet en dus viel de onderhoudsplicht terug op de eigenaar Van Rhenen die tenslotte het bezit aan Jan Hacfort kwijt raakte, geruïneerd door de hoge, niet vooraf in te schatten onderhoudskosten.

Driemaal per jaar werd de dijk 'geschouwd'

De dijkgraaf met zijn heemraden controleerden driemaal per jaar ter plaatse, altijd in aanwezigheid van de dijkgeslaagden en de buurmeesters van het kerspel, of de eerdere aanwijzingen van de dijkstoel naar behoren waren opgevolgd en gaven nieuwe opdrachten voor het dijkonderhoud. Tot het gezelschap van de dijkgraaf en de heemraden behoorden verder zijn dijkschrijver en zijn heemraadsbode, later dijkschout genoemd, en soms kwam de 'opsighter der amptswercken' ook mee.

De uitgevoerde 'oculaire inspectie' staat vanouds bekend als de dijkschouw. De eerste schouw werd gehouden in het vroege voorjaar op de feestdag van Sint Geertruid, 17 maart of daaromtrent, en werd loofschouw of spoorschouw genoemd. Bij deze schouw werd vastgesteld welke schade de winter aan de spijk- en pakwerken en aan het dijklichaam had aangericht. De gezagsdragers bepaalden ter plaatse waar hoeveel aarde en zoden aan het beschadigde dijklichaam moesten worden aangebracht en welke andere voorzieningen moesten worden getroffen. Dat noemde men ciering en de dijkplichtige beloofde die aanwijzingen op te volgen. Vandaar de naam loofschouw. Op de feestdag van Sint Jan, 24 juni of daaromtrent, werd de tweede schouw gehouden en werd nagegaan of aarde en zoden volgens de ciering waren aangebracht. Vandaar de naam aardschouw. Bij deze schouw werden instructies gegeven over reparaties aan de kribben en aan de spijk- en waterwerken die bij laag water moesten worden uitgevoerd en die begin oktober winterklaar moesten zijn. Op de feestdag van Sint Victor, 10 oktober of daaromtrent, werd de laatste schouw gehouden. De gehoefslaagden moesten dan aan de rivierzijde tegen de glooiing van de dijk een sterke bekleding van groffe, uit teen gevlochten, horden hebben aangebracht die met lange aangepunte palen in het dijklichaam op hun plaats werden gehouden. Zo'n horde heette spijk. Het vlechten van de horden heette tuinen of twijnen. In andere gevallen werd een pakwerk van rijshout en stro met stevige palen aan het dijklichaam bevestigd, soms ook met grove beugels of krammen. Daar komen de namen spijkschouw, tuinschouw, twijnschouw, pakschouw en ruwaerschouw vandaan.

De gevaarlijke schaardijk van Doornik werd over de volle lengte van spijk- en pakwerk voorzien. Opstaande horden die met veel palen en staken op hun plaats werden gehouden met tussen die horden en het dijklichaam een mengsel van klei, mest, puin en grof grind. Een kostbare en arbeidsintensieve aangelegenheid voor de dijkplichtige die ieder jaar terug kwam, die bij hoog water in de winter voortdurende aanvoer van dijkmaterialen vergde en die opnieuw beginnen betekende wanneer door ijsschotsen de spijken als luciferhoutjes afknapten en al het aangevoerde dijkmateriaal in de Waal verdween. Wanneer in het dijkvak van de dijkplichtige een doorbraak plaats vond, dan was de dijkgeslaagde verplicht een ringdijk om het geslagen gat voor eigen rekening aan te leggen. Het vermogen van de betreffende dijkgeslaagde werd dan zodanig aangetast dat hij in grote financiële problemen kon komen omdat zijn pachter(s) vrijwel nooit in staat waren de kosten van zo'n ringdijk te betalen en dan de schop in het zand staken wat betekende dat zij geen middelen meer hadden om aan hun verplichtingen aan de dijkstoel te voldoen. Die verplichting ging dan automatisch over op de landeigenaar.

Harde kritiek van J.B.S. de Ranitz

In zijn studie over de situatie van de rivier de Waal[3)] wijst jonkheer J.B.S. de Ranitz met een beschuldigende vinger naar de dijkstoel. In zijn optiek is die dijkstoel door incompetent waterbeleid, ondoorzichtig en willekeurig subsidiebeleid en tal van gebroken beloftes verantwoordelijk voor het weglopen van de Doornikse uiterwaarden, de vele verzakkingen in de Doornikse schaardijk en de dijkbreuken van 1658, 1664 en 1784. De gevolgen daarvan zijn naar zijn mening het onevenredig zwaar belasten van de Heren van Doornik met verpondingen over allang weggelopen land en met veel te hoge kosten voor het onderhoud van de Doornikse schaardijk, bermen en kribben.

Natuurlijk heeft De Ranitz volkomen gelijk dat de gewaagde doorsnijding van de Ooijpolder in 1649 het begin is geweest van de dramatische ontwikkeling van het weglopen van de Doornikse en Lentse uiterwaarden en het slepende probleem van de onbeheersbare Doornikse schaardijk. Wat De Ranitz nog niet wist toen hij zijn verslag schreef, was dat dit tenslotte zou uitmonden in de afschuwelijke watersnoodramp van 1799 toen Oud Doornik werd weggevaagd en de bandijk diep landinwaarts moest worden verlegd.[4)] Dijkgraaf Dirk van Lynden en zijn deskundige adviseurs wisten in 1649 en 1650 maar al te goed dat de risicovolle bochtafsnijding door de Ooij tot grote problemen voor de dijken van Doornik en Lent zou leiden maar zij hebben zich in de omvang daarvan vergist.

De Ranitz heeft ongelijk wanneer hij suggereert dat de kosten voor het ontzetten van de Doornikse schaardijk, die gierend de pan uitvlogen, zonder meer op de dijkplichtige Heren van Doornik werden afgewenteld.

Met speciale hoofden die voor rekening van het ambt werden aangelegd, de zogenaamde ambtswerken, en met telkens nieuwe subsidies en voorschotten zijn zij de Heren van Doornik in de periode 1650-1768 wel degelijk tegemoet gekomen zo blijkt uit de bronnen. Die tegemoetkomingen van de dijkstoel aan de dijkplichtigen waren het gevolg van een clausule in de afspraken met alle betrokkenen bij de doorsnijding van de Ooij, ook met de protesterende grondbezitters in Lent en Doornik: *'...edoch dat die van den ampte alle schadens welke door die doorgraving binnen den tijd van vijff jaere soude komen te geschiede, voor rekening vant ampt soude weese en door haer vergoet; alsmede dat ook die van Doornick wierde gecaveerd voor alle quade gevolge van dien....'*

Door de doorsnijding was het ambt zelf ook in financiële problemen gekomen. Een toeslag van 25 stuivers en 4 penningen werd op de zetting over de binnendijkse morgen (het totaal van de ambtslasten en de dijklasten) in rekening gebracht en om de gaten in de financiële huishouding te dichten werden in 1650, 1651 en 1652 leningen afgesloten bij de Van Lynden's en de Vermeer's in Nijmegen. Tegen 6%, dat wel. Rente en aflossing van die leningen werden in de volgende jaren in de zetting verwerkt. Zo simpel was de boekhouding van het ambt. De dominee mocht die minder vreugdevolle boodschappen in de zondagsdienst bekend maken.

De buurmeesters moesten maar zien dat zij de vereiste penningen voor het einde van het jaar afdroegen aan de generaal-ontvanger van het ambt. Dat lukte niet altijd en dan moest het kerspel geld zien te lenen dat in de volgende aanslag van 'onraet,' de dorpsbelasting, werd verrekend. Zoals altijd daalden tenslotte die hogere kosten af in de inkomens van de kleinere pachtertjes en de landarbeiders. Wanneer wij de documenten daarop naslaan dan zijn de verstrekte subsidies aan de Heren van Doornik volstrekt onvoldoende geweest om de groeiende onderhoudskosten van de Doornikse waterwerken ook maar enigszins te dekken. Tenslotte kwam de tweede echtgenote van de Heer van Doornik na diens dood op het randje van een bankroet.

Van Rhenen eerste slachtoffer van de Doornikse schaardijk

In het chronologisch overzicht van de inspanningen van de Over-Betuwse dijkstoel in het oud archief Over-Betuwe, (invoernummer 3082) dat verre van compleet is, vinden wij nauwelijks gegevens over tegemoetkomingen aan de toenmalige Heer van Doornik, Evert van Rhenen. In 1650 heet het dat al een deel van de Doornikse uiterwaarden afkalfde en de stroom de voet van de dijk naderde. In 1658 braken de dijken onder Doornik en Lent onder het ijsgeweld en overstroomde de hele Betuwe. Volgens het strenge waterrecht moest de dijkplichtige, Van Rhenen dus, een ringdijk achter de geslagen kolk aanleggen.

In 1664 braken de dijken onder Doornik en Lent opnieuw en in de daarop volgende kurkdroge zomer mislukten de oogsten en daarmede de opbrengsten om de hoge schadeposten van de doorbraak te kunnen betalen. In 1672 moest de Heer van Doornik lijdzaam toezien hoe de Franse piekeniers en de Franse cavalerie over de Doornikse dijk naar Knodsenburg marcheerden en daarna de Franse legertros de dijk hotsebotsend aan flarden reed. In de documenten vinden wij maar één keer een tegemoetkoming in de uit de hand gelopen kosten voor Van Rhenen. Dat was in 1659 na de watersnoodramp van 1658 op voorwaarde dat Van Rhenen dan de spijk- en pakwerken volgens de ciering zou uitvoeren. Jaren later, in 1720, haalt de heemraad, Godert Adriaan van Lynden tot de Plak fel uit naar de dijkstoel wanneer hij schrijft dat de dijkstoel met de armen over elkaar had toegezien hoe de gerespecteerde familie Van Rhenen werd geruïneerd.

Jan Hacfort kon het ook niet bolwerken

In 1687 is Jan Hacfort bereid de verloren Doornikse dijk over te nemen maar hij stelde wel zijn voorwaarden. Dijkgraaf en heemraden waren allang blij dat zij van de verloren dijk verlost werden en daarvoor mocht wel wat water in de wijn van het strenge waterrecht gedaan worden. Immers zolang er geen nieuwe eigenaar was moest de dijk voor rekening van de dijkstoel worden onderhouden. De dijkstoel zat niet te wachten op een slepende en kostbare zeventuigsprocedure om vast te stellen wie verantwoordelijk was voor de besmette dijk en nog minder op de kosten van het onderhoud van een onbeheersbare schaardijk. De gewiekste onderhandelaar Hacfort kreeg een korting in de zetting, verzekerde zich van vaste subsidies voor het onderhoud van de Doornikse waterwerken en over het gebruik van gronden in de Ambtswaard.

Maar ook Jan Hacfort verkeek zich op de sterk stijgende kosten van de onbeheersbare Doornikse waterwerken. Kort voor zijn dood beklaagde hij zich bij de dijkstoel over de erbarmelijke staat van de Doornikse schaardijk die door opeenvolgende verzakkingen en de versmalling van het dijklichaam *'... seer afgeloopen en versmalt is....'* en gaf hij aan niet meer in staat te zijn om de dijk verantwoord te verbreden en winterklaar te maken. Hacfort bedoelde natuurlijk dat hij daartoe niet meer bereid was. Na zijn overlijden kwam er op 8 april 1691 een resolutie van de Staten van Gelderland waarbij met een ingewikkelde constructie de dijkstoel de kosten van het noodzakelijke herstel van de Doornikse waterwerken voor haar rekening moest nemen en dat pas daarna de kosten voor het opmaken van de spijk- en pakwerken en het verdere onderhoud van de dijk voor rekening van de Heer van Doornik waren. Het was het begin van eindeloos geharrewar en juridisch getouwtrek van de erfgenamen van Jan Hacfort en het ambt.

Het schimmige spel van de erfgenamen

Doornik was een begerenswaardig goed wanneer de eigenaar van de loodzware en vooraf niet te begroten onderhoudskosten af was. Alard Hacfort tot Horst was de belangrijkste erfgenaam. Cornelis Vermeer had Jan Hacfort een hypothecaire lening verstrekt en had dus geen behoefte aan een faillissement en dan was er nog een meester Verstegen. De Heren noemden zich dan ook geen erfgenamen, want dan werden zij belast met de besmette schaardijk, maar kozen de juridische constructie van crediteuren.

Wij komen in het kleine wereldje van de Over-Betuwse jonkers die er voor zorgden dat de macht in de Over-Betuwe in handen van die jonkers bleef, die elkaar naar de kroon staken met luxueuze behuizingen en weelderige feesten, die elkaar vrolijk de voet dwars konden zetten maar elkaar even zo vrolijk de bal toespeelden wanneer financiële schade voor een adellijke familie de spuigaten uitliep en een bankroet dreigde. De crediteur Cornelis Vermeer was generaal-ontvanger van het ambt Over-Betuwe, een door de wol geverfde advocaat uit de Nijmeegse familie Vermeer die, evenals de Nijmeegse Van Lynden's, geldschieters van het ambt waren. Hij was voogd over zijn nichtje Sophie Vermeer die later met Johan Christiaan de Ranitz trouwde. De Van Lynden's waren in de Over-Betuwe ambtman en heemraad. Een heel eng kringetje van machthebbers die de macht 'perpetueel' binnen de eigen families hield.

Volgens het boekje moesten er curatoren aangesteld worden om 'Huis Doornik' te verkopen. Het ambt benoemde echter geen onpartijdige curatoren maar koos voor Cornelis Vermeer en Alard Hacfort tot de Horst. Natuurlijk kwamen er geen kopers opdagen. Dus werd bij landdagresolutie van 7 november 1692 bepaald dat Doornik een desolate boedel was, de curatoren van hun taak werden ontheven en Cornelis Vermeer tot administrateur/curator werd benoemd. Die had zijn geld van de hypotheek in de boedel zitten en dus had hij er alle belang bij dat er kopers werden gevonden die bij voorbaat verzekerd werden van gunstige voorwaarden voor de onderhoudskosten.

Er was gehakketak met het ambt over crediteuren die niet belast konden worden met de verloren Doornikse waterwerken en over goederen van de crediteuren elders die niet mochten worden belast met achtergebleven betalingen zoals in de landdagresolutie van 1692 was bepaald. Ook was er strijd over continuering van de bindende afspraken met de Heer Jan Hacfort over condities in de zetting en over subsidies voor de verplichte onderhoudswerken en over het intrekken van de eis van het ambt dat een eventuele koper van 'Huis Doornik' een waarborgsom moest betalen. En dan werd er nog geruzied over wat bij de ciering in redelijkheid van de dijkgeslaagde mocht worden verwacht. Met succes kroop Cornelis Vermeer onder de landdagresolutie van 8 april 1691 uit. Het ambt betaalde.

Vrijheer Bernard Frans van Sevenaer tot Wolferen koopt 'Huis Doornik'

De dijkstoel zal het jarenlange getouwtrek van de crediteuren van de desolate Doornikse boedel spuugzat zijn geweest want uit de documenten moeten wij destilleren dat die crediteuren niets aan de onderhoudskosten hebben betaald in de periode 1688-1695 en evenmin aan de achterstallige onderhoudskosten van Jan Hacfort. Er zullen dan ook wel zuchten van verlichting in het ambtshuis in Elst zijn geslaakt toen bekend werd dat de heemraad, baron Bernard Frans van Sevenaer tot Wolferen, 'Huis Doornik' had gekocht en had verstorven op zijn dochter Amelia Candace, vrijin van Sevenaer die was getrouwd met vrijheer Johan Hendrik de Ranitz van Wolferen, Doornik en de Grote Logt. Maar Cornelis Vermeer zou Cornelis Vermeer niet zijn geweest als hij geen listige juridische constructie had bedacht waardoor de crediteuren een vinger in de Doornikse pap hielden en de nieuwe eigenaar aanspraak kon maken op eerder gemaakte afspraken met Jan Hacfort.

Het juridisch gevecht begon al direct in 1695 toen Van Sevenaer zich bij de Staten van Gelderland terecht beklaagde over de verpondingen van allang in de Waal verlopen uiterwaarden. Daarbij speelde ook de korting op de zetting die Jan Hacfort in 1679 had verkregen een rol, alsmede de jaarlijkse subsidies die hij toen had bedongen. In 1695 werd het ambtswerk bij Doornik, het Doornikse hoofd, opnieuw op kosten van het ambt hersteld. Daarna kwamen de onderhoudskosten voor rekening van de eigenaar. Maar wie was nu eigenlijk de eigenaar? In de periode 1695-1720 vinden wij in de bronnen tal van aanvragen om subsidies of anderszins van zowel de crediteuren als van baron Van Sevenaer. Ook na de dood van Van Sevenaer toen 'Huis Doornik' rechtens in handen van Johan Hendrik de Ranitz kwam vinden wij subsidieaanvragen van de Douairière van Sevenaer (1721) en van de erfgenamen/crediteuren van Jan Hacfort. In 1707, bij de zoveelste subsidieaanvraag, verzette heemraad Godert Adriaan van Lynden tot de Plak zich tegen de subsidieverlening en vroeg duidelijkheid over de eigendomsrechten: *'...dat de amptman aan de Heer van Wolferen beliefde te laten weeten dat zoude aantonen uit wat kragte hij den boedel van Doornick bezat en de Weduwe Vermeer te ordonneren ten spoedigste aan het comptoir van den landschrijver reekening en reliqua van den boedel door haar man.....'*

Het liep op de bekende sisser af want de jonkers beten elkaar niet als puntje bij paaltje kwam en zo sudderde het spelletje van subsidieaanvragen en voorschotten vrolijk door. Tot in 1720 bij een subsidieaanvraag werd gerefereerd aan de eerdere subsidies die Jan Hacfort had gekregen. Dat schoot Godert Adriaan van Lynden in het verkeerde keelgat en in een schriftelijke reactie bij de landdag van 9 juli 1720 leek hij een klokkenluider die nu eindelijk paal en perk wilde stellen aan die optocht van subsidies en verkapte subsidies.

Hij refereerde aan de periode 1688-1695 waarin Jan Hacfort tot Doornik en zijn erfgenamen/crediteuren met juristerij geen heller of penning hadden betaald: *'....en heeft denselven 't zij door intrigues, persuatiën of anders, weeten te wege te brengen, dat het ampt verscheide nieuwe en kostbare wercken tot behoudenis van den dijk heeft doen leggen.....'* terwijl de erfgenamen de Heer van Sevenaer beschermden tegen de besmette Doornikse dijk: *'...'t zij effectief of quasi, gecedeert aan den Heer van Wolferen, mede lid van de ridderschap en heemraad....'* De Heer van Wolferen (van Sevenaer) heeft volgens Van Lynden meer dan genoeg subsidie gekregen: *'.....selfs laatstelijk dat boven dat alles nog een subsidie van 1000 gulden heeft getrokken en niet doen werken. Hoe is het te begrijpen?....'* Van Lynden begreep het goed toen hij schreef: *'....als uit consideratie met zijn eigen persoon en uit liberaliteit aan hem particulier...'* Vriendjespolitiek dus want met de familie Vermeer op de achtergrond moest het ambt behoedzaam manoeuvreren.

Johan Hendrik de Ranitz moest betalen

Het adres van Godert Adriaan van Lynden heeft in elk geval tot gevolg gehad dat Johan Hendrik de Ranitz als eigenaar van 'Huis Doornik' met de onbeheersbare Doornikse schaardijk was besmet en moest opdraaien voor de onderhoudskosten. Ook voor de onderhoudskosten van de Doornikse hoofden die voor rekening van het ambt waren aangelegd. Wanneer in een strenge winter de spijk- en pakwerken onherstelbaar werden verwoest dan moest hij die voor eigen rekening herstellen en ook de kribben die de winter nooit zonder schade overleefden. Men beschikte toen nog niet over de technische hulpmiddelen waarover Rijkswaterstaat nu beschikt. Er was nog geen systeem in het aanleggen van kribben op regelmatige afstanden. Kribben werden bij laag water uit sterke palen met rijshout samengesteld en gevuld met zwaar materiaal als grof grind, puin etc. IJsschotsen konden deze kribben gemakkelijk vernielen.

In 1721 en 1725 klopt de Douairière van Sevenaer nog bij het ambt aan voor subsidie. Daarna treedt alleen Johan Hendrik de Ranitz op. Hij krijgt in 1738 een eenmalige subsidie van *ƒ* 800 en vraagt in 1740 opnieuw subsidie aan omdat de ijskeringen in het voorjaar zoveel schade hadden aangericht. Wat er precies gebeurd is, vertellen de bronnen niet maar in 1743 is de dijkstoel het eeuwige geharrewar met De Ranitz meer dan beu en op de landdag van 15 september krijgt het ambt toestemming om aan de hand van het dijksignaat over de ciering van 2, 3 en 4 mei 1743 (die ciering was door De Ranitz niet of misschien gedeeltelijk uitgevoerd) de nodige voorzieningen en reparaties op de weerpenning uit te voeren. Dat wil zeggen dat de aanneemsom voor die werkzaamheden door het ambt werd verdubbeld. Dat bedrag moest De Ranitz betalen. Dat betekende een forse aderlating.

En het ambt wilde in de toekomst voortaan met een eventuele nieuwe koper van 'Huis Doornik' geen problemen. Bij een landelijke resolutie van 18 april 1746 werd bepaald dat een eventuele koper van 'Huis Doornik' een borgsom van ƒ 10.000 aan het ambt zou moeten betalen. De erfgenamen van Van Sevenaer maar ook van Hacfort en Vermeer komen dan in het geweer en bij een bindende resolutie van mei 1752 moet het ambt die eis laten vallen. In de bronnen vinden wij nog gegevens over een subsidie van ƒ 800 in respectievelijk 1746, 1758, 1764 en 1768. Wij kunnen niet achterhalen wat de werkelijke onderhoudskosten van de Doornikse hoofden en de Doornikse schaardijk in de praktijk betekenden. Wij moeten wel aannemen dat die subsidies lang niet voldoende waren om de telkens uit de hand gelopen onderhoudskosten te dekken. Wij krijgen enig inzicht wanneer de weduwe De Ranitz - van Vinceler ons details verstrekt in haar uitgebreide correspondentie met het ambt.

Op de rand van bankroet

De familie De Ranitz zat ermee schrijft G. Mentink in 'Over-Betuwe, Geschiedenis van een polderland.' Wat Johan Hendrik de Ranitz en zijn tweede vrouw Johanna Catharina van Vinceler betreft, heeft hij zeker gelijk. Na de dood van Johan Hendrik bestierde de kordate weduwe het landgoed met krachtige hand. Uit haar correspondentie blijkt dat zij zowel van alle boekhoudkundige aspecten op de hoogte was en daarover met gezag kon oordelen als van alle bijzonderheden van de waterwerken van Doornik. Uit haar opeenvolgende correspondentie met het ambtsbestuur blijkt dat zij tot in detail de kosten kende die aan onderhoud van de waterwerken waren uitgegeven en wat daarin het aandeel van de dijkstoel was geweest. Omstandig legt zij uit welke inschattingsfouten de waterdeskundigen keer op keer hebben gemaakt waardoor ieder jaar opnieuw de kribben en de spijk- en pakwerken moesten worden vernieuwd en waarom zich vrijwel elk jaar, op de meest onverwachte momenten, verzakkingen voordeden. Met kennis van zaken geeft zij schriftelijk college welke voorzieningen getroffen zouden moeten worden om de Doornikse schaardijk eindelijk te ontzetten.

Zoveel indruk maakten haar betogen op het ambtsbestuur dat de deskundige Jan van Oppenraaij opdracht kreeg om de Doornikse waterwerken nauwkeurig te inspecteren. Direct na diens bevindingen werd een heus inspectieteam onder leiding van baron Van Nijvenheim en de dijkschrijver naar Doornik gestuurd om via 'oculaire inspectie' verslag uit te brengen over de toestand van de Doornikse waterwerken. Het siert de intelligente weduwe dat zij inhoudelijk haar gelijk haalde en daarmede doorslaande argumenten in handen had om haar penibele financiële toestand als gevolg van die uit de hand gelopen onderhoudskosten toe te lichten. Zij legde het ambtsbestuur op centen en komma's glashelder uit welke bedragen zij uit eigen middelen in de opeenvolgende jaren had besteed.

En zij gaf ook aan dat die kosten dermate hoog waren opgelopen dat zij niet anders kon dan het ambtsbestuur vragen haar met voorschotten te ondersteunen. Een lening die zij onverwacht niet kon aflossen omdat de verkooppenningen van haar verkochte goed 'De Bredelaar' onder Bemmel door een slepende juridische procedure uitbleven. Een voorschot, legt zij geduldig uit, dat nog niet de helft was van de bedragen die zij in de onderhoudswerken had geïnvesteerd. En, zoals zij accentueerde, kosten die letterlijk in het Waalwater waren gesmeten omdat de ambtswerken niet zodanig professioneel waren uitgevoerd dat de Doornikse schaardijk zou worden ontzet. Zij wist dat zij hierin het gelijk aan haar kant had zoals bleek uit de bevindingen van de inspecteurs. Fijntjes verwijst zij naar royale subsidieverstrekkingen elders in het ambt waar de noodzaak minder urgent was. De weduwe was geen katje om zonder handschoenen aan te pakken. Toen het ambtsbestuur de meerderjarige zoons van de weduwe min of meer had geprest om de voorschotten uit de periode 1768-1771 om te zetten in een acte van schuldbekentenis van ƒ 5.000 omdat anders het landgoed zou moeten worden verkocht, kwam er nieuwe brief op poten van de weduwe waarin zij zonder omwegen uitlegde dat het ambt met die schuldbekentenis van haar zoons dus geen stuiver subsidie had verleend.

Jammer genoeg weten wij niet hoe de zaak tenslotte is afgelopen maar zeker is dat haar zoon J.B.S. de Ranitz bij haar dood het beheer van 'Huis Doornik' heeft overgenomen. Wij kunnen ons de verontwaardiging van J.B.S. de Ranitz in zijn verslaglegging over de situatie van de rivier de Waal levendig voorstellen. De familie De Ranitz was door de jaarlijks terugkerende extreem hoge onderhoudskosten op de rand van een bankroet gebracht. Het ambt had daar geen redelijke vergoedingen tegenover gesteld. Dat de Doornikse schaardijk tenslotte onhoudbaar bleek en in 1799 voorgoed in de Waal zou verdwijnen wisten de weduwe en haar zoons toen nog niet.

Martien A.G.M. Schenkels

Noten:

1) *Overzicht natuurrampen in de Over-Betuwe in Kringblad september 2002 en Verslag van de Franse invasie in 1672 in Kringblad september 2003.*
2) *Gegevens over de doorsnijding van de Ooijjpolder in Kringblad januari 2003.*
3) *Het verslag van J.B.S. de Ranitz over de situatie van de rivier de Waal in Kringblad januari 2003.*
4) *Verslag over de watersnood van 1799 in Kringblad september 1999.*

Aanvulling redactie:
De verwerkte gegevens in dit artikel werden ontleend aan het oud archief Over-Betuwe, invoernummers 2428, 3064, 3073, 3074 en 3082. De getypte originele teksten van deze bronnen werden gepubliceerd in 'Lent lang vervlogen tijd' nr. 25. Voor geïnteresseerden ligt die uitgave na de opening van onze kringhuisvesting aldaar ter inzage.

Excursie naar stoeterij 'Buitenzorg'

Als datum voor de excursie naar stoeterij 'Buitenzorg' werd zaterdag 18 oktober 2003 gepland. Er waren echter zo veel mensen die zich inschreven, dat met de familie Nas werd afgesproken een tweede dag te organiseren, namelijk zaterdag 1 november 2003. Het maximum van veertig deelnemers per keer werd zelfs nog iets overboekt. Ongeveer de helft van de aangemelde leden moest worden gebeld met het verzoek op de andere dag te komen. En er waren enkele mensen die hadden laten weten dat ze op 18 oktober andere afspraken hadden en die werden natuurlijk ook voor 1 november uitgenodigd. Hoewel het aantal deelnemers door de extra dag verdubbeld kon worden tot ruim 80 moest een tiental personen dat zich als laatste had aangemeld helaas toch nog worden teleurgesteld.

De gezellige ruimte in de typische zeskantige hooiberg die als koffieruimte is ingericht, stroomde beide keren vol en mevrouw Nas jr. schonk koffie en thee voor de gasten. Daarna hield de heer Wim Nas een inleiding. Hij vertelde dat de boerderij oorspronkelijk als woonhuis was gebouwd in 1847 in opdracht van een gerepatrieerde arts uit het toenmalige Nederlands-Indië. Helaas heeft hij zijn naam nog niet kunnen achterhalen. Later werd het huis bewoond door de familie Costermans, die het als boerderij ging gebruiken en er schuren aan- en bijbouwde.

De hooiberg op 'Buitenzorg' dient als ontvangstruimte.

De gebroeders Snetselaar, die in Venlo een grote supermarktketen hadden en veel aan de Duitse grensbewoners verdiend hadden, besloten iets met renpaarden te gaan doen. Ze bezochten de streek 'Bluegrass' in Kentucky USA, waar veel paardenfokkerijen waren. Ze wilden iets dergelijks in Nederland opzetten en zochten een grondsoort, die met die in 'Bluegrass' overeenkwam en kwamen zodoende in deze omgeving terecht. Hier vonden ze een geschikte locatie voor hun bedrijf.

Op 'Buitenzorg' woonde de enige dochter van de familie Costermans. Zij was gehuwd geweest met de heer Van Eck en later gescheiden. Daarna huwde ze met de heer J. Wiegman, die het bedrijf van de hand wilde doen. Zodoende konden de gebroeders Snetselaar het kopen. Als bedrijfsleider werd de heer P. Meinardi benoemd. Er waren in die tijd tien personeelsleden.

In 1972 tipte een personeelslid Wim Nas dat de stoeterij te koop zou komen. Deze had daar wel oren naar en hij deed een bod. Hij kocht de stoeterij en kort daarna ook een groot aantal dravers. Het risico dat hij nam, kostte hem wel veel van zijn nachtrust, maar uiteindelijk kwam het allemaal goed.

Ook voor de paarden was er veel te zien tijdens de excursie.

De familie Nas werkte met slechts twee personeelsleden. Er werd verbouwd en bijgebouwd: een grote unieke manege annex veilinghal, stallingen, een trainingsmolen, enzovoort. De stoeterij bracht diverse beroemde dravers voort, die voor inkomsten zorgden. Uiteraard werd Wim Nas regelmatig door de pers ondervraagd over de stoeterij. Hij vertelde dan, dat er in de stallen mahoniehout was verwerkt en dat je zulke luxe in zijn eigen woning niet aantrof. Zo'n opmerking ging er in als koek....

In 2000 namen zoon Jan en zijn echtgenote de exploitatie over. Hij is als dierenarts gespecialiseerd in paarden. De medische kant van paarden werd steeds belangrijker. Paarden worden gekeurd, klinisch, gynaecologisch, röntgenologisch, enzovoort en er wordt twee keer per week spreekuur gehouden.

Nadat de heer Wim Nas dit alles verteld had, werden de gasten in twee groepen, de ene door Wim en de andere door zijn vrouw Nel, over het terrein rondgeleid. Daar kon men zien, hoe goed alles is onderhouden en hoe schoon het allemaal is. De gazons, meerdere hectaren groot, waren glad geschoren, de wegen en paden allemaal verhard en de stallen waren schoon. Ook de aanwezige paarden zagen er goed verzorgd uit en iedereen kon begrijpen, dat de Kringprijs, die de familie Nas dit jaar kreeg, ten volle verdiend was.

Een van de groepen onderweg met de heer Wim Nas.

Men wandelde langs de röntgenruimte, de douches, de inseminatieruimte, de stallingen, men zag de trofeeën, die in de loop der jaren gewonnen werden en liep langs de foto's van beroemde paarden. De bezoekers kwamen tot de ontdekking, dat bijvoorbeeld drafpaarden niet mooi hoeven te zijn, als ze maar buitengewoon snel kunnen rennen en dat springpaarden vaak heel hoog op de benen staan. Men maakte een wandeling rondom de gebouwen en zag daar onder meer de grote draftrainingsbaan.

Voldaan werd er tenslotte nog een ogenblik nagepraat op het terrein en daarna ging iedereen weer naar huis. Het weer was de eerste middag stralend en de tweede middag wat triester, maar gelukkig ook droog, zodat beide middagen een bijzonder succes waren.

Mevrouw Nas met een groep geïnteresseerde kringleden op de tweede zaterdag.

Ook de familie Nas ging met een goed gevoel naar huis. Wim Nas vertelde me de tweede middag, dat hij en zijn vrouw zo genoten hadden van de enorme interesse van hun publiek, dat ze besloten hadden de rondleidingen niet in rekening te brengen. Voorwaar een mooie geste.

Aan het bestuur van de kring de uitdaging om volgend jaar weer zo'n prima excursie te organiseren. Suggesties voor een goede bestemming zijn altijd welkom.

Joop Verburg

Internetwetenswaardigheden

De woonomgeving.nl
De website www.dewoonomgeving.nl is het resultaat van een samenwerkingsverband tussen de vereniging voor de Documentaire Informatievoorziening en het Archiefwezen (DIVA), de Nederlandse archiefinstellingen en het Kadaster. Deze bevat historische kadastrale basisgegevens uit 1832 (Limburg 1841) van heel Nederland. Dit betreft de gescande afbeeldingen van de oorspronkelijke kaarten (verzamelplans en minuutplans) en de administratieve registers, de zogenaamde Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT's). Een en ander geeft de eigendomsverhoudingen bij de start van het Kadaster in Nederland in 1832 weer. Daarnaast zijn er aanvullingen met allerlei interessante (historische) informatie, bijvoorbeeld van Nijmegen. Op de website kan men alle percelen in Nederland opvragen en zijn eventueel ook foto's en kaarten te bestellen.

Genlias vernieuwd
Genlias is een website van de regionale historische centra en rijksarchieven in Nederland voor stamboomonderzoek. Onlangs is de website zodanig aangepast dat het niet meer nodig is om u eerst aan te melden voordat u kunt zoeken. Tevens is de snelheid aanzienlijk verhoogd.

De inhoud van de genealogische database bestaat uit gegevens van de burgerlijke stand (huwelijks-, geboorte- en overlijdensregisters) over de periode van 1811 tot 1952, kerkelijke registers (doop-, trouw- en begraafboeken), die terug gaan tot ver voor 1811 en memories van successie. Verwachte aantallen voor dit jaar: 1,8 miljoen bezoeken, 600.000 bezoekers, 9 miljoen zoekvragen per jaar. Uit te groeien in de komende drie jaar naar 3 miljoen bezoeken per jaar en 15 miljoen zoekvragen. Het aantal gegevens in de database is 11 miljoen en zal in de komende drie jaar groeien naar 24 miljoen. De website is te vinden op www.genlias.nl

Adri Stuart

Boeken

Het Hertogdom Gelre, geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel, uitgeverij Matrijs, ISBN 9053451951, € 49,95.
Voor mijn verjaardag kreeg ik *Het Hertogdom Gelre* cadeau. Een lijvig boek van 616 bladzijden vol met wetenswaardigheden over de geschiedenis, kunst en cultuur van onze woonomgeving. Het boek is thematisch ingedeeld, voorzien van betrouwbare noten, naamregisters en plaatsregisters. Die registers helpen je ook op weg als je even wilt zien wat er over Bemmel en directe omgeving zoal is geschreven.

Zo is te lezen (p 181) dat een zekere Adolf van Bemmel raadsheer (1477-1481) was van hertogin Catherina van Gelre. Zijn adviezen konden echter niet voorkomen dat het hertogdom in Bourgondische handen (Maria en Maximiliaan van Oostenrijk) viel. Onder Karel van Egmond, de hertog van Gelre onder de Bourgondiërs (1492-1538) werd op de landdag van 1493 bepaald dat leden van het hof (dus de ambtenaren en bedienden) geboren en getogen Gelderse onderdanen moesten zijn. Op grond daarvan werd Goessen van Bemmel hertogelijk ambtenaar in de functie van landrentmeester. Zo was hij belast met onderzoeken naar en verantwoording van de hertogelijke rekeningen en was hij ondertekenaar bij land- en dijkbrieven voor de Overbetuwe (p 183). Van een nog eerdere datum is de benoeming van Herman van Bemmel tot waltgraaf. In deze functie is hij een soort bosbeheerder van het uitgestrekte Reichswalt in de grensstreek. Deze Herman woonde te Nijmegen. Er is een straat binnen de eerste wal van Nijmegen naar hem vernoemd namelijk de Bemmelsgas. Later is de naam van deze straat de Bijnumsgas geworden. Het was een zijsteeg van de huidige Broerstraat en deze lag ongeveer ter hoogte van het pand van boekhandel Dencker.

Tot slot is wellicht interessant dat Wouter van Doornik al in 1342 een voorname figuur was aan het Gelderse Hof. Hij vervulde het ambt *van den messen*. Hij was verantwoordelijk voor de kwaliteit van de messen (het veelal enige eetgereedschap in die tijd) en zag toe op de kwaliteit van het vlees dat voor de dis beschikbaar was (p 173).

Het is een boek dat je regelmatig uit de kast neemt om zaken op te zoeken of eens rustig op je in te laten werken als je je wilt verplaatsen in de historische ontwikkelingen van deze streek. Aan het boek werkten vele auteurs van naam mee, uit ons grensgebied en van ver daarbuiten.

Terugblik 4 – 'De Betuwe op slot' Over kastelen en adellijke huizen, uitgegeven als jaarboek 2003 van de Stichting Tabula Batavorum in Opheusden, 264 pagina's met kaart, ISBN 90-806026-4-7, € 19,95.
Tussen Lobith en Gorichem waren vele kastelen en adellijke landhuizen gesitueerd. Deze behoorden toe aan de bezittende klasse. Voordat de dijken werden aangelegd aan de oevers van Rijn en Waal vormden de stroomruggen en rivierduinen de hoogten waarop de oorspronkelijke bewoning plaatsvond. De adel leefde van de inkomsten van de boeren en woonden derhalve dus steeds in hun buurt. Omdat de bodem vruchtbaar was en dus een hoge opbrengst had, is dat een mogelijke verklaring voor de enorme omvang van zoveel adellijke huizen. Meestal als erfgoed van de Romeinen werden de door hen gebouwde castella's langs de rivieren als verdedigingslinie, overgenomen door de Frankische vorsten en verder uitgebreid, enerzijds om de handel te beschermen, anderzijds om tol te heffen.

Deze wetenswaardigheden, inclusief hoofdstukken over 'Doornik' en 'De Kinkelenburg', zijn beschreven in dit uitstekend gedocumenteerde boek, dat is uitgegeven door de Stichting Tabula Batavorum.

Beide boeken zijn verkrijgbaar bij Boekhandel Polman in Bemmel.

Frans Polman

Agenda

Historische Kring Bemmel – Opening en openstelling huisvesting
Op zaterdag 24 januari 2004 is het eindelijk zover. Dan vindt de feestelijke ingebruikneming plaats van het eigen onderkomen van de kring in het Cultureel Centrum 'De Kinkel'. Het bestuur biedt de leden van de kring na de officieel getinte openingshandeling graag de gelegenheid eens te bekijken waar al het werk van de afgelopen maanden in heeft geresulteerd. U ontvangt hiervoor nog een afzonderlijke uitnodiging. Vanaf 24 januari is de kring-huisvesting voortaan iedere dinsdagavond van 20.00 tot 22.00 uur voor het publiek geopend.

Historische Kring Gente
Het programma voor het eerste deel van 2004 staat vast.

- Op woensdagavond 25 februari 2004 is er een lezing door Ferdinand van Hemmen over Fort Pannerden en de Waterlinie. Deze lezing is in de blauwe zaal van Sociaal Kultureel Centrum 'De Leemhof' en begint om 20.00 uur.
- Op dinsdagavond 30 maart 2004 is de heer R. Crols van het Gelders Genootschap uitgenodigd om te vertellen over de vorderingen bij het in kaart brengen van de Gendtse monumenten. Deze lezing wordt gehouden in de kleine zaal van Zalencentrum 'De Herberg', Nijmeegsestraat 6 te Gendt. De avond begint om 20.00 uur.
- De jaarlijkse excursie van de Gendtse kring gaat op zondagmiddag 23 mei 2004 naar de Wageningse berg. In een kleine twee uur gaat de tocht langs gebouwen en kunstwerken, bomen, tuinen en tropische kas op het universiteitscomplex 'De Dreijen'. Vertrek vanaf verenigingsgebouw Marca XX om 13.00 uur.

Historische Kring Doornenburg
De werkavonden van de Doornenburgse kring zijn altijd op woensdagavond van 20.00 – 22.00 uur in zaal 4 van het Ontmoetingscentrum. In het eerste deel van 2004 zijn werkavonden gepland op 7 en 21 januari, 4 en 18 februari, 3 en 34 maart, 7 en 21 april, 12 en 26 mei. De jaarvergadering staat voor 12 mei op de agenda.

Het bestuur

Advertenties slagerijen 1929

RUND- en VARKENSSLAGERIJ

DORPSSTRAAT A 195 - BEMMEL

Wij leveren steeds de betere kwaliteit
VLEESCH en VLEESCHWAREN

Aanbevelend **TH. SMULDERS**

RUND- EN VARKENSSLAGERIJ

H. G. NAS - BEMMEL

DORPSTRAAT A 157
TELEFOON No. 2614

Gedurende de Zomermaanden steeds voorhanden, uit de nieuwste koel- en vriesinrichting, **uitsluitend**

1ste KWALITEIT

Rund- en Varkensvleesch

TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN!!

JOH. HEIJMEN & ZONEN

Dorpsstraat - BEMMEL

RUND- EN VARKENSSLAGERIJ

Historische Kring Bemmel

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bemmel.

Bankrekening: Rabobank Bemmel 10.57.26.443

Internetadres: http://go.to/historischekringbemmel

Samenstelling bestuur:

		Tel: (0481-)
Drs. M.H.J.M. Kocken (voorzitter/archeologie)	Franciscusstraat 14, 6681 VT Bemmel.	465522
J. Verburg (secretaris)	Teselaar 61, 6681 BE Bemmel.	461603
G.J. Sommers (penningmeester)	De Houtakker 1, 6681 CW Bemmel.	464933
M.J.P. Janssen-v.Gelder (documentatie)	Dorpsstraat 8, 6681 BN Bemmel.	464349
A.B.P.M. Stuart (genealogie)	Bakershoeve 106, 7326 DM Apeldoorn.	055-5410637

Redactie:
De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers, Adri Stuart en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bemmel:
Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt € 12,00 per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen € 4,50. Cadeaubonnen waarmee u familie, vrienden of bekenden een jaar-lidmaatschap kunt schenken, zijn verkrijgbaar bij de secretaris.